

Milan Ivanišević

Nadbiskupski pohodi župama Vranjicu, Mravincima i Kučinama do godine 1764.

Milan Ivanišević
HR, 21000 Split
Kneza Višeslava 16

Hrvatski prijevod spisa nadbiskupskih pohoda župama Vranjicu, Mravincima i Kučinama, koje su jedine nekada bile u prostoru sadašnjega Grada Solina (sada ih je više), a Solin je pripadao župi Vranjicu. Sačuvani su spisi pohoda od 10. lipnja 1682. (Vranjic), 1. svibnja 1711. (Mravince i Kučine), 21., 22. i 23. svibnja 1718. (Vranjic) i 18., 19. i 20. travnja 1750. (Mravince i Kučine).

Ključne riječi: Vranjic, Solin, Mravince, Kučine, nadbiskupski pohodi župama (1682. - 1764.)

UDK: 262.2:94(497.5 Vranjic)“16“

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 21. lipnja 2010.

Uvod

U svojoj su ranoj povijesti crkvene zajednice spoznale važnost biskupova obveznoga dolaska u župu kada mu ona više nije bila blizu, nego je ostala na nižoj razini crkvene vlasti, a biskup je imao višu razinu te vlasti i bio prostorno sve udaljeniji od brojnih župa svoje biskupije. U prvim su stoljećima kršćanstva nastale pravne odredbe o toj biskupovoj dužnosti. Maloazijski grad Laodicea (turski: Denizli) bio je sjedište ranokršćanske zajednice koja je na saboru, oko godine 380., propisala nekoliko pravila svoga života, pa tako i ono o biskupu koji izvan svoga sjedišta smije imati samo službu pohoditelja: “Ὅτι οὐ δεῖ ἐν ταῖς κώμαις καὶ ἐν ταῖς χώραις καθίστασθαι ἐπίσκοπους, ἢ ἀλλὰ περιοδεύτας.¹ Španjolski je grad Tarragona imao veoma staru kršćansku zajednicu na poluotoku, možda i najstariju. U doba vizigotskoga kralja Teodorika i njegova konzula Petra, u gradu je 6. studenoga 516. bio sabor desetorice biskupa i nadbiskupa Ivana. Potvrđeno je staro pravilo o godišnjem pohodu biskupa: *Multorum casuum experientia magistrante reperimus nonnullas dioecesanās esse ecclesias destitutas: ob quem rem id constitutione decrevimus, ut antiquae consuetudinis ordo servetur, et annuis vicibus ab episcopo dioeceses visitentur, ut si qua forte basilica reperta fuerit destituta, ordinatione ipsius reparetur; quia tertia ex omnibus per antiquam traditionem ut accipiatur ab episcopis novimus statutum.*² Na Četvrtome crkvenom saboru u Toledu, u stolnoj crkvi svete mučenice Lao-

kadije, potvrdili su 5. prosinca 633. biskupi Hispanije i Galije pravilo: *Episcopum per cunctas dioeceses parochiasque suas per singulos annos ire oportet, ut exquirat quid unaquaeque basilica in reparationem sui indiget; quod si ipse, aut languore detentus, aut aliis occupationibus implicatus id explere nequiverit, presbyteres probabiles aut diaconos mittat, qui et reditus basilicarum et reparationes et ministrantium vitam inquirant.*³ Ta je biskupova dužnost bila u stoljećima trajanja Crkve podložna brojnim promjenama i utjecajima drugih prava i dužnosti, pa ju je dugotrajno zanemarivanje dovelo do pred granicu opstanka. Novu i trajnu snagu dala joj je odluka Općega crkvenog sabora u Trentu (latinski: Tridentum; njemački: Trient). Prihvaćena je 11. studenoga 1563. za trajanja dvadesetčetvrtе sjednice u stolnoj crkvi svetoga Vigilija: *Patriarchae primates metropolitani et episcopi propriam dioecesim per se ipsos aut si legitime impediti fuerint per suum generalem vicarium aut visitatorem si quotannis totam propter eius latitudinem visitare non poterunt saltem maiorem eius partem ita tamen ut tota biennio per se vel visitatores suos compleatur visitare non praetermittant. (...) Non obstantibus quacumque consuetudine etiam immemorabili atque exemptionibus et privilegiis quibuscumque. Visitationum autem omnium istarum praecipuus sit scopus sanam orthodoxam que doctrinam expulsus haeresibus inducere bonos mores tueri pravos corrigere populum cohortationibus et admonitionibus ad religionem pacem innocentiam que accendere cetera prout*

1 H. T. Bruns 1839, I., str. 79 (br. LVII.).

2 H. T. Bruns 1839, II., str. 17 (br. VIII.).

3 H. T. Bruns 1839, I., str. 233 (br. XXXVI., stariji br. XXXV.).

*locus tempus et occasio feret ex visitantium prudentia ad fructum delium fructum constituere.*⁴

Tadašnji je splitski nadbiskup Marco Cornaro (latinski: Marcus Cornelius) od 9. svibnja 1562. bio u Trentu,⁵ u četvrtak, 16. srpnja, slavio je svečanu misu,⁶ a 4. prosinca 1563., u znak prihvatanja, potpisao je saborske spise.⁷ Nadbiskup se nije vratio u Split, nego u Rim i tu se odrekao biskupske časti, pa je 19. srpnja 1566. izabran novi nadbiskup.

Nova je saborska odluka o obveznom pohodu obnašatelja biskupske vlasti u njegovoj biskupiji sporo utirala svoj put u život zajednice vjernika. Vrhovne su crkvene vlasti morale potaknuti tu obvezu i svojim odlukama o apostolskim pohoditeljima.⁸ Splitsku su nadbiskupiju pohodila tri apostolska pohoditelja. Agostino Valier (latinski: Augustinus Valerius; Venezia, 7. travnja 1531. - Roma, 23. svibnja 1606.; biskup u Veroni od 15. svibnja 1565.; kardinal od 12. prosinca 1583.) došao je u Split 19. ožujka 1579. i odmah započeo pohod, a u Trogir je stigao 4. travnja. Michele Priuli (latinski: Michael Priolus; Venezia, 4. svibnja 1547. - Venezia, 1. kolovoza 1603; biskup u Vicenzi od 3. kolovoza 1579.) došao je u Split 8. ožujka 1603. i odmah započeo pohod, a u Trogir je stigao 3. travnja. Ottavio Garzadori (latinski: Octavianus Garzadorus; Vicenza, oko 1567. - Vicenza, 14. kolovoza 1652.; biskup u Boiano-Campobassu od 19. prosinca 1622.; nadbiskup u Zadru od 11. ožujka 1624. do 1639.) došao je u Split 16. siječnja 1625. i 17. siječnja započeo pohod, a u Trogir je stigao 28. siječnja. Spisi ove trojice jedinih apostolskih pohoditelja Splitske nadbiskupije nisu tiskani, pa još uvijek valja čitati nji-

hove rukopise. Od godine 2005., kada su tiskani spisi njihovih pohoda u Hvarskoj biskupiji, traženje je olakšano, jer je poznat redoslijed sadržaja u tim rukopisima.⁹ Rukopisi pohoda splitskih nadbiskupa svojoj Nadbiskupiji nisu tiskani, a nisu ni opisani kao što su opisani spisi apostolskih pohoditelja, pa još uvijek u pojedinome rukopisu valja najprije provjeriti vremenski slijed i mjesta nadbiskupskih pohoda.¹⁰

Nadbiskupija još nema povijest napisanu na novim znanstvenim načelima, pa čitatelj ne može lako, u jednom djelu na hrvatskome jeziku, doznati cjelovite osnovne podatke o nadbiskupima. To me je potaknulo na sabiranje tih podataka za razdoblje neposredno poslije Općega crkvenog sabora u Trentu pa do godine 1764. Čitatelj će tako doznati vremenski slijed nadbiskupa, mjesto i vrijeme njihova rođenja i smrti, visoke crkvene službe koje su obavljali i osnovne podatke o spisima njihovih pohoda u Nadbiskupiji. Za podatke o njihovu životu odabrao sam tri niza tiskanih izvora. Najstariji je u djelu što ga je sastavio Daniele Farlati,¹¹ drugi je izvor, po vremenskome slijedu tiskanja, djelo mnogih priređivača sa zajedničkim naslovom *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*,¹² a treći je izvor leksikografsko djelo *Hrvatski biografski leksikon*.¹³ O pojedinim sam nadbiskupima proučio i posebna djela.¹⁴ Za izvor podataka o spisima pohoda pojedinoga nadbiskupa svojoj Nadbiskupiji odabrao sam Popis iz godine 1833. On je opširniji od sadašnjega popisa, jer sadrži podatke o spisima koji poslije godine 1833. nisu nađeni u Nadbiskupskome arhivu.¹⁵ Dvije vrste osnovnih podataka nisam uvrstio u ovaj popis, jer ih nije dovoljno samo opi-

4 Sacrosancti et Oecumenici Concilii Tridentini (...) canones et decreta, Lyon 1744, str. 270 (Caput III). S. Kovačić 2005, str. 18: »donesena je odluka prema kojoj je svaki biskup dužan osobno, a u slučaju zakonite spriječenosti preko svoga generalnog vikara ili posebno imenovanoga vizitatora, pohoditi svake godine barem veći dio biskupije, ako već zbog prostranosti njezina područja ne može svu, tako da je svu obiđe najdalje tijekom dvije godine. U vršenju te svoje zadaće nije se trebao obzirirati na suprotne običaje, povlastice ili izuzetosti. U tekstu navedene odluke jasno je određen cilj tih pohoda: učvršćenje vjere i svestrana obnova svećenstva i puka u pobožnosti i ponašanju.«

5 J. le Plat 1779, str. 350: R. D. Marcus Cornelius electus archiep. Spalatensis. Elect. 15 Aug. 1536. Tridentum venit 9 Maji 1562. Pratio ga je dominikanac Aurelio de Chio kao teolog: F. Aurelius de Chio, cum R. D. Spalatensi (J. le Plat 1779, str. 378; D. Farlati 1765, str. 458).

6 S. Pallavicino 1670, str. 72: Diarium. Celebravit solemniter Marcus Cornelius, Archiepiscopus Spalatensis. D. Farlati 1765, str. 457-458.

7 J. le Plat 1779, str. 331: Ego Marcus Cornelius electus Spalatensis diffiniens subscripsi.

8 S. Kovačić 2005, str. 18: »pape su pokoncilskog razdoblja, služeći se svojom vrhovnom (apostolskom) vlašću, a radi što svestranije i što uspješnije provedbe koncilskih obnoviteljskih odluka, u biskupije na području raznih talijanskih i nekih drugih država slali izvanredne pohoditelje s najvišim ovlastima.«

9 S. Kovačić 2005, str. 28-41.

10 Rukopisi su u Splitu, u Nadbiskupskome arhivu (dio Splitska nadbiskupija; u novije vrijeme ima ustaljenu kraticu: NAS,S). Jedan je rukopis nekada bio ukraden iz toga Arhiva, pa je sada u Zagrebu, u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

11 D. Farlati 1765, str. 458-567. Kažimir Lučin je na hrvatski preveo samo ono što je Nicola Petricelli napisao o Cosmiju (N. Petricelli 2000).

12 Treći svezak (1503.-1592.), drugo izdanje, Münster 1923. (fototipsko izdanje: Padova 1960.); četvrti svezak (1592.-1667.), Münster 1935.; peti svezak (1667.-1730.), Padova 1952.; šesti svezak (1730.-1799.), Padova 1958.

13 Svezak 1, 1983., str. 55 (Albani); str. 799-800 (Bizza); svezak 2, 1989., str. 132 (Bondumier); str. 707-708 (Cosmi); str. 754-755 (Cupilli); svezak 3, 1993., str. 393-394 (Dinaričić); str. 494-499 (Dominis; pisci: Vesna Tadjina-Gamulin i Žarko Dadić); svezak 4, 1998., str. 308-309 (Foconio); svezak 6, 2005., str. 687-688 (Kačić; pisac: Pejo Čošković). Natuknice, koje u ovome popisu nemaju posebno naznačene pisce, napisao je Slavko Kovačić.

14 Dominis: S. Kovačić 2006; Albani, Cosmi, Cupilli i Laghi: O. M. Paltrinieri 1829; Cosmi: S. Kovačić 2000; Kačić: M. Vulić 1974.

15 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 104, list 27-31: Riguardo gli atti Sinodali e gli atti di Visite Diocesane (o postanku popisa: S. Kovačić 1996, str. 319-323.).

sati, nego ih valja predočiti i fotografijama. Čitatelja samo kratko upućujem na izvore u kojima će ih naći. Podatke o grbovima nadbiskupa proučio je Urban Krizomali.¹⁶ Likove nadbiskupa slikali su različiti slikari u različitim razdobljima, a sve su slike proučene.¹⁷

Popis splitskih nadbiskupa

Alvise Michiel (latinski: Aloysius Michaelius; nema podatka o rođenju i o smrti), visoke crkvene službe: nema podatka prije nadbiskupske, Split: nadbiskup: imenovanje 19. srpnja 1566., zamolio imenovanje koadjutora s pravom nasljedstva, poslije imenovanja koadjutora, 3. kolovoza 1575., otputovao iz Splita, bio je još živ godine 1580., kada je zbog njegova suđenja nastao spor Pape i Mletačke Republike.¹⁸

Giovanni Domenico Marcot de Serafinis zvan Foconio (latinski: Iohannes Dominicus Marcot de Serafinis dicitur Foconius; Venezia, oko 1541. – Murano, 2. kolovoza 1602.), visoke crkvene službe: naslovni nadbiskup Korinta (3. kolovoza 1575.), Split: koadjutor nadbiskupa s pravom nasljedstva 3. kolovoza 1575., primio palij 5. studenoga 1582. Spisi pohoda u Popisu iz godine 1833.: broj 47 (od 14. listopada 1576. do 23. svibnja 1590.), broj 49 (od 21. srpnja 1598. do 19. listopada 1602.; sada u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, II d 81).

Marko Antun de Dominis (latinski: Marcus Antonius de Dominis; Rab, oko 1559. – Roma, 9. rujna 1624.), visoke crkvene službe: Senj i Modruš: biskup (od 27. svibnja 1596. do 15. studenoga 1602.), Split: nadbiskup: izabran 5. listopada 1602., imenovanje 15. studenoga 1602., primio palij 20. studenoga 1602., duždeva potvrda 28. veljače 1603., došao u Split 23. ožujka 1603., prvi put predložio odreknuće 15. studenoga 1612; novi nadbiskup imenovan 22. kolovoza 1616.; otišao iz Splita 20. ili 21. rujna, četiri dana prije dolaska novoga nadbiskupa.¹⁹ Spisi pohoda u Popisu iz godine 1833.: broj 49 (od 8. svibnja 1604. do 22. kolovoza 1609.; od 1. listopada 1613. do 30. svibnja 1615.), broj 50 (od 11. do 12. travnja 1603.; od 28. rujna 1604. do 23. listopada 1605.; od 28. do 30. rujna 1604.; od 22. do 25. veljače 1606.).

Sforza Ponzoni (latinski: Sfortia Ponzonus; Venezia, 6. rujna 1581. [krštenje] – Venezia, 27. listopada 1640.), visoke crkvene službe: Cividale del Friuli: kanonik, Split: nadbiskup: imenovanje 22. kolovoza 1616., došao u Split 24. ili 25. rujna 1616. Spisi pohoda u Popisu iz godine 1833.: broj 49 (od 6. do 20. studenoga 1624.; od 27. studenoga do 13. prosinca 1627.; od 15. svibnja 1638. do 14. veljače 1642.), broj 50 (od 31. svibnja 1620. do 17. lipnja 1629.; od 2. srpnja 1620. do 16. veljače 1622.; 17. lipnja 1629.), broj 51 (10. kolovoza 1621.; od 23. lipnja 1618. do 5. srpnja 1636.).

Leonardo Bondumier (latinski: Leonardus Bondumerius; Venezia, oko 1606., nema podatka o smrti), prije 20. veljače 1641. nije bio svećenik, visoke crkvene službe: Split: nadbiskup: imenovanje 15. travnja 1641., primio palij 13. svibnja 1641., prvi put predložio odreknuće u godini 1646., ali mu nije udovoljeno, zbog bolesti otišao iz Splita u Mletke na koncu 1661., prihvaćeno odreknuće 1666. Spisi pohoda u Popisu iz godine 1833.: broj 52 (20. siječnja 1652.; od 22. studenoga 1655. do 10. travnja 1669.).

Bonifacio Albani (latinski: Bonifacius Albanus; Bergamo, 1. kolovoza 1619. – Split, 18. veljače 1678.), visoke crkvene službe: Venezia: generalni prokurator somaska (4. svibnja 1662.), generalni prepozit somaska (1665.), Split: nadbiskup: imenovanje mletačkoga Senata, iz godine 1667., potvrdio papa 30. siječnja 1668., biskupsko ređenje 19. veljače 1668., primio palij 27. veljače 1668., došao u Split poslije 9. rujna 1669., kada je proglašen mir. Spisi pohoda u Popisu iz godine 1833.: broj 53 (od 4. lipnja 1669. do 4. veljače 1672.).

Stefano Cosmi (latinski: Stephanus Cosmus; Venezia, 24. rujna 1629. – Split, 10. svibnja 1707.), visoke crkvene službe: Verona: generalni prepozit somaska (od 1674. do 19. svibnja 1677.), Split: nadbiskup: imenovanje 5. rujna 1678., biskupsko ređenje 18. rujna 1678., primio palij 3. listopada 1678., došao u Split 26. rujna 1682. Spisi pohoda u Popisu iz godine 1833.: broj 50 (od 13. do 29. svibnja 1705.), broj 54 (od 18. svibnja 1695. do 3. travnja 1705), broj 55 (od 20. travnja do 9. lipnja 1704.).

16 U. Krizomali 1940. Grbovi, od Dominisa do Bonefačića, nisu opisani po pravilu heraldičkoga opisivanja (blazoniranja), ali crteži, fotografije i opisi pomažu u osnovnome prepoznavanju.

17 Različite su razine proučenosti. Nabrajam nadbiskupe i djela u kojima čitatelj može naći podatke i fotografije (O. M. Paltrinieri 1829 ima izvorne tiskane slike). Dominis: I. Prijatelj-Pavičić 2006; Albani, Cosmi, Cupilli i Laghi: O. M. Paltrinieri 1829; Cosmi: K. Prijatelj 2000 (foto izvan ovoga teksta na str. 5); Cupilli: K. Prijatelj 2000, str. 279 (foto); Laghi: K. Prijatelj 2000 (foto izvan ovoga teksta na str. 117); Kačić: K. Prijatelj 2000 (foto izvan ovoga teksta na str. 117), R. Tomić 2002, str. 195; Bizza: K. Prijatelj 2000, str. 277 (foto), R. Tomić 2002, str. 213; Dinaričić: I. Ostojić 1971, str. 32.

18 B. Jozić 2006, str. 125, bilj. 23 i 25: »Preludij nepopustljivosti koja će kulminirati u vrijeme interdikta bio je proces protiv splitskog nadbiskupa Alvise Michiela 1580. (kao izvršitelj oporuke prisvojio si je dotičnu baštinu). Proces je izazvao prosvjed papinskog nuncija; odvjetnika Marka Veniera, koji je proces pokrenuo, papa je izopćio i od mletačke je strane tražio pismenu ispriku te jamstvo veće crkvene slobode prijeteći svoj signoriji crkvenom kaznom.«

19 Š. Ljubić 1870, str. 152.

Stefano Cupilli (latinski: Stephanus Cupillus; Venezia, 19. studenoga 1659. – Split, 11. prosinca 1719.), visoke crkvene službe: Belluno: upravitelj sjemeništa (od 1681. do 1693.), Trogir: biskup (od 1. lipnja 1699., biskupsko ređenje 8. lipnja 1699.), Split: nadbiskup: imenovanje 12. ožujka 1708., primio palij 26. ožujka 1708., preuzeo nadbiskupiju 26. svibnja 1708., došao u Split 13. srpnja 1708. Spisi pohoda u Popisu iz godine 1833.: broj 56 (postoji neka zabuna u nadnevcima). Lovre Katić je kratko opisao spise pohoda koje je on našao u Arhivu:²⁰ 14. siječnja 1709., od 27. lipnja do 19. srpnja 1709., godina 1711., 21. studenoga 1717. (pohoditelj Nikola Bijanković), od (nezapisanoga nadnevka) 1718. do 16. lipnja 1718.

Giovanni Battista Laghi (latinski: Iohannes Baptista Laghius; Venezia, 26. listopada 1665. – Split, 11. veljače 1730.), visoke crkvene službe: Vicenza: upravitelj sjemeništa (od 1689. do 1702.), Split: nadbiskup: imenovanje 12. ožujka 1720., primio palij 6. svibnja 1720., došao u Split 21. studenoga 1720. Spisi pohoda u Popisu iz godine 1833.: broj 57 (od 23. prosinca 1721. do 19. rujna 1725.), broj 58 (od 17. ožujka 1722. do 12. listopada 1725.), broj 59 (od 18. ožujka 1722. do 30. listopada 1757.).

Antun Kačić (latinski: Antonius Kadcich; Makarska, 28. svibnja 1686. [krštenje] – Split, 7. listopada 1745.), visoke crkvene službe: Trogir: biskup (od 1. prosinca 1721.), Split: nadbiskup: imenovanje 18. prosinca 1730., primio palij 5. ožujka 1731., došao u Split 6. svibnja 1731. Spisi pohoda u Popisu iz godine 1833.: broj 60 (od 18. svibnja 1737. do 25. listopada 1738.).

Pacifico Bizza (latinski: Pacificus Bizza; Rab, 3. svibnja 1695. – Split, 13. svibnja 1756.), visoke crkvene službe: Rab: biskup (od 24. studenoga 1738., biskupsko ređenje 30. studenoga 1738.), Split: nadbiskup: imenovanje 17. siječnja 1746., došao u Split 26. lipnja 1746. Spisi pohoda u Popisu iz godine 1833.: broj 61 (od 3. lipnja do 9. srpnja 1747.). Lovre Katić je kratko opisao spise pohoda koje je on našao u Arhivu:²¹ godine 1748. i 1750., 23. veljače 1752. (početak), 11. svibnja 1754. (početak).

Nikola Dinaričić (latinski: Nicolaus Dinaricius; Hvar, rujan 1700. – Split, 13. srpnja 1764.), visoke crkvene službe: Osor: biskup (od 22. listopada 1745., biskupsko ređenje 28. studenoga 1745., preuzeo biskupiju u veljači 1746., došao u Osor 31. svibnja 1746.), Split: nadbiskup: imeno-

vanje 3. siječnja 1757., primio palij 3. siječnja 1757. Spisi pohoda nisu u Popisu iz godine 1833. Nadbiskup je proglasio svoj pohod 14. prosinca 1757., a prvostolnu je crkvu pohodio 12. veljače 1758., kako sam svojedobno naznačio u opisu oltara svetoga Staša u toj crkvi.²²

Dosadašnja proučavanja pohoda župama Vranjicu, Mravincima i Kućinama

Lovre Katić pokazuje u svojim proučavanjima prvi put jedan od spisa nadbiskupskih pohoda tek u djelima svoga kasnoga životnog razdoblja. To je bilo godine 1955. kada tumači kako je nadbiskup znao što su suradnici u prikupljanju podataka za djelo *Illyricum Sacrum* pisali o crkvi Gospe od Otoka: »Bilješke 1716. upotrebio je i nadbiskup Cupilli kad u vizitaciji god. 1718. kaže za crkvu Gospe od Otoka: 'Ova crkva, koliko postoji tradicija o njoj, vrlo je stara i bila je više puta restaurirana.«²³ Drugi podatak iz toga spisa Katić ima u izvornome jeziku: »Godine 1718. nadbiskup Cupilli kod vizitacije solinske crkve bilježi: '*Dice si, che l'immagine della B. Vergine posta sull'altar maggiore assai decentemente ornata fosse nella fortezza di Clissa, dove avvicinandosi i Turchi sia stata portata in quella Piazza per sicurezza e di poi che un*²⁴ *di casa Barozzi Proveditore di Clissa l'abbia restituita a questa chiesa di Otoch.*' Te dvije tradicije ne tiču se istoga prijenosa, već dvaju prijenosa u različito vrijeme, a valjda se ne radi ni o istoj slici. Čudnovato je, da ovako recentno sagrađenu crkvu Cupilli 1718. god. pri vizitaciji smatra vrlo starom, dapače i često restauriranom. Spis o vizitaciji nalazi se u arhivu biskupske kurije u Splitu i na strani 68-71 opisuje tu crkvu ovako: *Chiesa della Beata Vergine nell'Isola del Fiume Salona detta Ottoch. Questa, per quanto si ha tradizione è molto antica, e fù più volte rifatta, o sia restaurata. È figliale della chiesa di S. Martino di Vragizza avendo il curato di questa la soprintendenza dell'altra.* Dva su oltara u crkvi od kojih je jedan prosta škrinja, u kojoj se pohranjuje crkveno ruho. Na njemu je jedna slika '*molto gentile*'. Pod slikom je natpis, kojim je bila snabdjevena ona slika, koja je bila u Klisu. Oko crkve je zemlja od 12 vretena, što je crkvi dala mletačka vlada. To je današnja 'Gospina livada', najslavnije mjesto hrvatske povijesti, jer je istovetna s Otokom. Obitelj Petković oduzela je crkvi zemlju od 5 vretena u blizini Vranjica, a za to darovala joj jednu kazulu. Ista je obitelj uzurpirala jed-

20 L. Katić 1957, str. 237-259.

21 L. Katić 1957, str. 259-272.

22 M. Ivanišević 1989, str. 38.

23 L. Katić 1955, str. 206.

24 Nedostaju riječi: *Nobil Uomo*.

nu kulu, u kojoj je stanovao čuvar svetišta. Tu su kulu kasnije prodali conte Marchiju, koji je uza nju sagradio mlinove. Ta kula bila je još čitava sve do dolaska okupatora i velike je povijesne vrijednosti, jer se dizala na glavi mosta na dnu Otoka, kuda je u rimsko doba i u ranom srednjem vijeku prolazio put za Split, a o kojem je govoreno u početku ove rasprave. Srećom sačuvao sam dobru fotografsku snimku. Kula ima oblik turske građevine. Cupilli donosi i inventar crkve. Najprije na velikom oltaru jedna je pala sa slikom Bl. Dj. i Djetića, okićena dvjema krunama od pozlaćena srebra i s poprsjem (*busto*) također od srebra, pokrita kristalnim staklom. Jedna je kruna nad okvirom urešena srebrnim filigramom, pozlaćena. Poviše te pale još su tri krune od srebra. Na jednom okviru pričvršteno je 40 zavjetnih darova. Crkva ima 4 svilene zavjese za pokrivanje slike. U inventaru nalazi se jedan drveni antipendij i tri svilena zastora i jedan od domaćeg platna, zatim jedan srebrni kalež. Crkva je posjedovala osam kazula, od kojih su neke bila skupocjene na pr. s raznim uvezenim cvjetovima, k tome još jedna oltarska slika s tri krune od srebra. Uzevši u obzir, da nije prošlo više od pedeset godina, otkada je bila sagrađena crkva, ona je bila dobro snabdjevena svim potrebnim. Manje vrijedne i obične stvari ja sam izostavio u popisu. Slike na oltarima bile su umjetničke, pa je čudno, što Bulić, koji je imao 29 godina, kad je postradala crkva, nije ostavio potanji njezin opis. Narod pripovijeda, da je slika Gospina bila 'Arapkinja', to znači, da je bila bizantska.²⁵ Katić nastavlja tiskanje svojih proučavanja spisa nadbiskupskih pohoda, pa je godine 1957. uvrstio ovo svoje prepričavanje: »Cupilli je nastavio svoj pohod godine 1711. Na ovom pohodu nijesu obilne bilješke kao u Sinjskoj krajini. (...) U Kučinama, selu, koje se spominje u prvoj polovici XII. stoljeća, na nadvratniku crkve sv. Luke vidio je natpis, koji je i prepisan u Dnevniku: *Chiesus 1467 M N O R S B Hoc opus fuit D P Julii*. Čitanje je loše i nerazumljivo. Danas se ne vidi riječ fuit, a mislim da se nije ni onda vidjela. Ja čitam ovako: *IHS 1467 † Minutius R(estauratum) hoc opus | D(ie) P(rima) lulii*. Tu bi se moglo još dodati FUIT, pa bi hrvatski značilo: Ovo djelo bi pomnjivo restaurirano 1467. dana prvoga mjeseca srpnja. Ako se pak ono R popuni = *restauravit*, onda bi se čitalo: Minucij je ovo djelo restaurirao 1467. prvoga dana mjeseca srpnja. IHS je neka vrsta invokacije na kamenu, koja je inače obična u ispravama. Čitali natpis bilo kako, svakako je jasno, da je ta crkva restaurirana u XV. stoljeću, pa

ako baš hoćemo u najmanju ruku, da je u to vrijeme barem postojala te da je iz prijeturskih vremena. Na njoj danas nema ništa od prvotnoga njezina oblika, jer je u XIX. stoljeću barbarski porušen njezin krov i zamijenjen neukusnim ciglama. Nad oltarom je trošan bačvasti svod.«²⁶ Katić nastavlja prepričavanje spisa iz godine 1718.: »Iz Sućurca prispio je nadbiskup u Vranjicu, koji je tada bio župamatica i za Solin. Godine 1718. u Vranjicu je župnik domorodac don Šimun Grubić, koji stanuje u očinskoj kući. Ovaj je župnik sagradio tzv. Došimunov dvor, kuću poput kule, koja i danas služi za stanovanje Grubić-Božanovima. Župsku su kuću držali bratimi za bratimsko i crkveno žito. I ta stara kuća još postoji i služi za crkveno i bratimsko skladište. Nijedno selo nije bilo tako bogato crkvenim rubljem kao Vranjicu. Crkva je imala 14 kazula raznih boja za svečane dane. Kazule su svilene i lijepo izrađene, a jedna je od srebrnoga brokata. Uz te bilo je još i šest kazula za obične dane. Jedan je misal bio latinski, a jedan glagolski. Ima Šćavet i hrvatski Ritual. Piksida je imala četiri vela, od kojih je jedan bio zlatom izvezen. Škropionica je od srebra. Još je crkva posjedovala dva ormara za pohranu rublja i tri srebrne posudice za sveta ulja, jednu zastavu, dvadeset srebrnih zavjetnih darova. Na jednome oltaru na pali naslikani su Gospa, sv. Dominik i sv. Frane. Druge dvije slike prikazuju Porođenje Kristovo i Raj i pakao. Na zvoniku su bila tri zvona. Treba istaknuti nekoje naredbe nadbiskupove pri ovome pohodu. Naredio je, da se kupi glagolski misal, da se uveže Šćavet i da se stavi slika sv. Martina, titulara crkve, na svoje mjesto. (...) O bilješkama Cupillijevim u Solinu pisao sam drugom prigodom. Cupilli zove solinsku crkvu '*Chiesa della Beata Vergine nell'Isola del fiume Salona detta Ottoch*'. Tu se sačuvao kontinuitet povijesnoga imena crkve Gospe od Otoka. Cupilli pogrešno drži, da je ta crkva ona, koju je negda sagradio prvi solinski biskup sv. Dujam. Za sliku Gospinu na glavnom oltaru kaže da je vrlo lijepo urešena (*assai decentamente ornata*) i da je bila pohranjena u kliškoj tvrđavi, kad su se približavali Turci, a kasnije ju je providur Barozzi vratio u ovu crkvu. To se, bez sumnje, ima odnositi na rat 1714. do 1718. Na slici je bio natpis, koji, nažalost, nije zabilježio. Druga slika, također Gospina, vrlo je mila (*assai gentile*).«²⁷ Iako Katić opširno prepričava spise nekih pohoda nadbiskupa Bizze u drugim župama, iz spisa u godini 1750. veoma kratko prepričava: »Htijući završiti svoju prvu vizitaciju Bizza je 18. i 19. IV. pohodio još Mravince, Kučine, Kamen i

25 L. Katić 1955, str. 217-218.

26 L. Katić 1957, str. 249-250.

27 L. Katić 1957, str. 254-255.

Stobreč, mala sela u neposrednoj blizini Splita. Nije ništa osobito zabilježio. Mravince su imale 16 kuća, a Kućine 15. U Mravincima župnik daje seljanima na dan sv. Marka piti, jer taj dan oni po starome običaju spreme zajednički ručak. Oni njemu za redovinu 1 varičak pšenice, 1 varičak ječma, 1 hljeb o Uskrsu i Božiću od brašna, kakvo imaju u kući.«²⁸

Duško Kečkemet, koji nije radio u arhivima, nego mu je svoje rukopise dao Vranjičanin Vladimir Jurić, uvrstio je u svoje djelo podatak koji u znanosti do tada nije postojao: »Prvi podaci o opremi crkve zapisani su u nadbiskupskoj vizitaciji Stjepana Cosmija 10. srpnja 1682. Zapravo, zapisano je što vranjička crkva mora napraviti i nabaviti: tako mora ožbukati crkvu, staviti kamen za moći u oltar, slikati dio oltara, nabaviti jedno raspelo, nabaviti kandelire i dr. Nadalje se iz vizitacije vidi da su u crkvi (osim sv. Martina) bili i oltari sv. Križa i sv. Ante [bilješka 223 na stanici 137: Vizitacija St. Cosmija. Nadbiskupski arhiv, Split.]«²⁹ Potom Kečkemet, bez navođenja izvora, preporučava podatke iz spisa pohoda nadbiskupa Cupillija,³⁰ koje je godine 1957. tiskao Lovre Katić.

Benedikta Zelić-Bučan, u kratkoj povijesti svoga rodno-ga mjesta, tiskanoj u njezinim poznim godinama, pa je vjerojatno plod nedovšenoga rada, ovako prevodi spis nadbiskupova pohoda: »Iz zapisnika o pastoralnim vizitacijama nadbiskupa Cupillija 1711. god. saznajemo prve zanimljive pojedinosti o selu Mravince i o njegovoj župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja. Zbog toga ćemo taj odlomak iz zapisnika skoro doslovno prenijeti. U petak 1. svibnja uputio se je nadbiskup s pratnjom iz Splita na konjima koje mu je poslao župnik crkve sv. Mihovila sela Kamen i sv. Ivana Krstitelja mjesta Mravince. Kada su prispjeli u selo Kamen i časno dočekani od stanovnika, nadbiskup se je u pratnji župnika i nadbiskupske pratnje smjesta uputio jašući u konparohijalnu crkvu sv. Ivana Krstitelja u Mravincima i kada je ušao u nju svečano je blagoslovio narod i dao odriješene mrtvima u crkvi i u groblju, službeno pregledao crkvu i odredio slijedeće: 1) Neka se nabavi željezna brava s ključem za ormar, 2) Neka se posvećeni kamen na oltaru prekrije voštanim platnom, 3) Neka se nabave tablice misnih tajni 'Lavabo' i 'In principio', 4) Neka se krstionica prekrije zastorom i neka se zatvori okruglom željeznom bravom bez katanca, 5) Neka se voda za kršte-

nje uzima u katedrali, i 6) Neka se sagradi zid oko groblja. Uz to je ustanovljeno da u selu postoji bratovština Sv. Ivana Krstitelja koja broji 16 članova. Ni crkva ni bratovština nemaju nikakvih nekretnina. Zabilježeno je i to da se po više crkve vidi istaknuti križ (koji je stajao na vrhu zvonika na preslicu na pročelju crkve). [bilješka 97 Nadbiskupski arhiv, Split, Visitazio Cupilli, inv. br. 61. f. 36/37.] Nakon toga je nadbiskup pohodio crkvu sv. Luke u Kućinama, blagoslovio sakupljeni puk i dao odriješene mrtvima, izdao neke odredbe u vezi crkve i vratio se natrag u Kamen, gdje je održao misu, podijelio sakrament krizme i održao propovijed na hrvatskom jeziku. Potom je pošao u Žrnovnicu gdje je, kako bilježi zapisničar, učinio sve po običajniku Rimskog obrednika, te tu u Žrnovnici ispitao župnika Kamena i Mravinaca, koji je pošao iz Kamena s nadbiskupom u Žrnovnicu. Tom prilikom je župnik Don Šimun Grubić izjavio nadbiskupu da je on već sedam godina župnik Kamena i Mravinaca, postavljen od nadbiskupa Cupilli-ja, te svake godine biran od puka i potvrđivan od nadbiskupa. [bilješka 98: Isto, fol. 38/39.]«³¹

Arsen Duplančić, u svome odlično protumačenom zaključku o vrijednosti slike crkve Gospe od Otoka, djela slikara Petra Zečevića (Split, 2. ožujka 1807. – Split, 16. kolovoza 1876.), proučava i dio povijesnih izvora o crkvi, pa tako i: »opis crkve u vizitaciji splitskoga nadbiskupa Stjepana Cupillija iz godine 1718. U njoj se odmah na početku kaže da je, prema tradiciji, crkva veoma stara i da je nekoliko puta obnovljena (*Questa Chiesa per quanto si ha tradizione è molto antica, e fù più volte rifatta, ò sia restaurata*) [bilješka 30: NAS, S br. 66, str. 68.] što se nikako ne bi moglo reći za zdanje podignuto prije samo 50 ili 60 godina.«³² Duplančić nastavlja o spisu nadbiskupova pohoda: »Najvažniji i za sada gotovo jedini izvor o unutrašnjem izgledu i opremi crkve Gospe od Otoka prije požara 1875. jest zapisnik pastirskog pohoda nadbiskupa Stjepana Cupillija iz godine 1718. [bilješka 104: NAS, S br. 66, str. 68-71. Njime se koristio već Katić (Zadužbine, str. 206, 217-218), ali ga zbog važnosti donosimo ovdje u cijelosti u prilogu.] Ondje se navodi da je crkva veoma stara i da je više puta bila obnavljana. Iznad ulaznih vrata, kako je to uobičajeno, nalazio se kor s ogradom od stupića, od kojih su tri nedostajala, pa je nadbiskup naredio neka se naprave. Crkva je imala zvonik i u njemu jedno zvono. Na glavnom

28 L. Katić 1957, str. 267.

29 D. Kečkemet 1984, str. 88.

30 D. Kečkemet 1984, str. 87-88.

31 B. Zelić-Bučan 1997, str. 41-42 (poglavlje: Samostalna crkvena župa sv. Ivana Krstitelja).

32 A. Duplančić 1999, str. 15.

oltaru nalazila se slika Gospe s Djetetom s dvije pozlaćene srebrne krune, koja je bila prekrivena srebrnim oklopom (*busto*) i kristalnim staklom. Tom oltaru pripadao je drveni predoltarnik sa četiri zavjese (jedna je bila od pozlaćene kože – *coridoro*). Cupilli navodi da je zbog dolaska Turaka slika bila odnesena u Klis, odakle ju je tamošnji providur Barozzi vratio u Solin. Ovaj podatak nije jasan kada se zna: da je Gospina slika bila prenesena u Split gdje ju je 1604. vidio nadbiskup Dominis, [bilješka 105: NAS,S, br. 15, str. 6v. Opisujući oltar, on kaže: *'cum Icona Beatae Virginis, quae fuit translata ex Salonis.'*] da je Klis oslobođen od Turaka 1648. te da je Piero Barozzi bio providur od 1663. do sredine 1665. i od kolovoza 1666. do sredine 1668. [bilješka 106: Prema spisima kliških providura koji se čuvaju u Državnom arhivu u Splitu (sign. JU/PK, kut. 1) Barozzi je bio providur od početka 1663. do travnja 1665. Zatim se od polovice 1665. i u prvoj polovici 1666. javlja viceprovidur Giambattista Zorzi, a od kolovoza 1666. do sredine 1668. ponovno Barozzi.] Zato Katić piše: 'Te dvije tradicije ne tiču se istoga prijenosa, već dvaju prijenosa u različito vrijeme, a valjda se ne radi ni o istoj slici.' Kao postolje bočnog oltara služio je ormar u koji se spremao ckveni pribor, a na njemu je stajala druga slika Gospe s Djetetom, također s krunama, za koju Cupilli u uvodu kaže da je veoma lijepa. Ispod te slike bio je natpis koji se nalazio ispod Gospine slike s glavnog oltara dok je bila u Klisu. Od umjetnika Cupilli spominje još sliku sv. Ante. Iz zapisnika vizitacije razvidno je da je crkva bila dobro opremljena jer su popisani svijećnjaci, kaleži, patene, križevi, lampada, kadionica, razno ruho, krune, zavjetni darovi itd.« Duplančić na završetku svoga djela, kako je i najavio, u prilogu tiska čitav spis u izvornome jeziku.³³

Na koncu ovoga prikupljanja dosadašnjih proučavanja pokazujem čitatelju svoje razmišljanje samo o jednome zaključku u njima, a ne upozoravam ga na razne manjkavosti. Arsen Duplančić naglašava svoj zaključak o onome što nadbiskup piše o slici Bogorodice: »Cupilli navodi da je zbog dolaska Turaka slika bila odnesena u Klis, odakle ju je tamošnji providur Barozzi vratio u Solin. Ovaj podatak nije jasan kada se zna: da je Gospina slika bila prenesena u Split gdje ju je 1604. vidio nadbiskup Dominis, da je Klis oslobođen od Turaka 1648. te da je Piero Barozzi bio providur od 1663. do sredine 1665. i

od kolovoza 1666. do sredine 1668.« Ove Duplančićeve riječi tumačim kao potvrdu njegove spoznaje o jednome prijenosu slike, onome prije godine 1604., i o prestanku ratnih neprijateljstava u prostoru od Klisa do Solina u godini 1648., otkada u Klisu nema osmanlijske vojske. U stvarnosti je moglo biti drukčije. U svim je prijenosima mogla biti samo jedna slika, uvijek ista. Prijenos iz Solina u Split, prije godine 1604., ničim ne priječi vraćanje te slike iz Splita u Solin poslije godine 1648. Tu nije morala dugo ostati, jer tada u prostoru između Klisa i Solina neprijateljstva nisu prestala.³⁴ Prijenos slike iz Solina u Klis mogao je zapovjediti onaj koji je vodio pripreme za neku borbu s neprijateljskom vojskom, a Barozzi je mogao zapovjediti prijenos slike iz Klisa u Solin kada više nije bilo opasnosti od borbe. Čitatelju još valja naglasiti kako u ovim doslovnim navodima može i sam prepoznati različito postupanje sa spisima pohoda. Dužan sam ga uputiti i u razloge postupka primijenjena u ovome svom proučavanju. Povijesna znanost ima točne podatke za svako buduće proučavanje samo kada je spis u potpunosti prepisan u izvornome jeziku i kada je taj prijepis tiskan, onako kako je godine 1999. učinio Arsen Duplančić.³⁵ Većina sadašnjih čitatelja mora uz takav talijanski ili latinski izvornik imati hrvatski prijevod. Prijevod može biti doslovan bez tumačenja pojedinih pojmova i doslovan s tumačenjem tih pojmova u bilješkama. Doslovan je prijevod opterećen veoma čestim ponavljanjem istih riječi i izraza, a doslovan prijevod s tumačenjem teško je čitljiv, jer su bilješke brojne. Odlučio sam čitatelju u ovome izdanju ponuditi prijevod svakoga podatka u spisu, a to znači prijevod koji nije doslovan. U takvome ću prijevodu, bez upućivanja na bilješku, protumačiti svaki manje poznat pojam kada on bude prvi put spomenut u nekome spisu.

Crkve u geodetskom nacrtu dovršenom u lipnju 1675.

Za potpuniju spoznaju podataka iz spisa nadbiskupskih pohoda župama Vranjicu, Mravincima i Kučinama odlučio sam čitatelju pokazati nacrt prostora oko pojedine crkve, pa tako i nacrt same crkve, koji je nastao radom državnih geodeta, a završen je u lipnju 1675. To je doba najbliže lipnju 1682. kada je napisan spis najstarijega sačuvanog pohoda Solinu i Vranjicu. Nacrt su izradili geo-

33 A. Duplančić 1999, str. 31 i 34; str. 37-38 (Prilog).

34 M. Ivanišević 2009, str. 97, 104.

35 Dobro je zapaziti i popraviti dvije netočnosti koje su najvjerojatnije nastale u tisku. Na stranici 37, 10 redak odozgo, tiskane su riječi: »su i«, a točne su riječi: »diciui«. Na stranici 37, 18 redak odozgo, ispred riječi »Reverendo« izostavljena je riječ »quondam«, a ona je važna za točno razumijevanje događaja. Na stranici 38, u nabranjajima s brojem 26 i 30 tiskana je riječ »portabile«, a u izvorniku je riječ »portatile«.

deti koje je vodio Giorgio (Zorzi) Calergi,³⁶ a oni su radili i poslove dodjele zemljišta pojedinome domaćinstvu.³⁷ Ovdje tiskane fotografije posebnim je postupkom izradio Đenko Ivanišević, a podatak o vlasniku pojedine čestice oko crkve prikupljen je u rukopisu što ga Ivan Grubišić i ja pripremamo za neko buduće tiskanje. Calergijev je nacrt u znanost prvi uveo Lovre Katić,³⁸ na neke Calergijeve izvorne pogreške i netočna Katićeva tumačenja upozorio je Perislav Petrić,³⁹ a ja sam dodao ispravke još nekih Katićevih nepotpunosti.⁴⁰ Izvorni je naslov nacrt (početni dio): *Dissegno del territorio di Clissa. Nuouo acquisto della Serenissima Repubblica di Venetia*, a završni je podatak, u desnome, donjem kutu: *Opera di Zorzi Calergi, condotto e gouernator dell'armi di Clissa dell'anno 1675 mese di zugno*.

Odabrao sam crkve u Vranjicu, Solinu, Mravincima i Kučinama. Solinskim crkvama pribrojio sam i one koje su izvan granice između Solina i Klisa,⁴¹ jer sam htio naglasiti njihovu povezanost s vodama Ilijina potoka i rijeke Solina (Rike) i blizinu granice koja je neprirodno dijelila i danas još uvijek dijeli cjeloviti prostor. Crkve nabrajam od sjevera na jug, a takav je i raspored izvornih brojeva koje one imaju u tumaču nacrt. Na dva su mjesta (2077 i 2078) brojevi posve nestali s površine papira i tragove može razaznati smo onaj koji zna što je nekada bilo napisano. Čitatelju dajem mogućnost prepoznavanja tih mjesta po okolnim brojevima (za crkvu svetoga Mihaela: 388 i ostali) ili po mjestu (za crkvu svetoga Martina to je prepoznatljivi Vranjic u kojem samo crkva ima broj). U izvornome tumaču nacrt, crkve imaju zajednički naslov: *Chiese la maggior parte distrute* (Crkve većim dijelom porušene). Podatci su navedeni ovim redom: broj, naslovnik crkve kako ga ja određujem, izvorne riječi, prijevod u zagradama.

2072 Sveti Ilija, *Sant'Ellia di Illijno urillo* (Sveti Ilija od Ilijina vrila). Potok Ilijino vrilo ima broj 2052 (*Acqua di Illijno urillo*).⁴² Čestice pojedinih vlasnika uz crkvu nabrajam samo na njezinoj zapadnoj strani, jer su one u granicama Solina, a nabrajam ih od sjevera na jug (najprije broj, a zatim ime i prezime vlasnika): 650 Pavao Japirković, 279 Jakov Jelić, 278 Luka Mikelić, 277 Matej Drašković.

36 Zadar, Državni arhiv, Mape Grimani, 96.

37 Zadar, Državni arhiv, Mape Grimani, 61.

38 L. Katić <1950>.

39 P. Petrić 1987.

40 M. Ivanišević 2009, str. 94-95. Poslije ovih ispravaka i dalje sam nastojao prepoznati točno čitanje, pa sam tako prihvatio i ono što je pod slovom »E« zapazio Ivan Grubišić, a to je čitanje: *Torre e bocha di Mala blazza* (Kula i klanac Mala Blaca), koje je Katić izostavio.

41 Granica je crta u boji vina (*linea tortuosa di color vinado*).

42 L. Katić <1950> ga je izostavio.

43 L. Katić <1950> ga je izostavio.

44 L. Katić <1950> pogrešno prepisuje: *Vestigie d'un Monastero di San Pietro*.

45 L. Katić <1950> pogrešno prepisuje: *La Madonna assunta nominata di Ottoch*.

2073 Sveti Juraj, *San Zorzi della Fiumara* (Sveti Juraj u Porječju). Uz crkvu nabrajam samo znak L, a to je izvor Rike, *Sorgente dell'acqua Salona*.⁴³

2074 Sveti Petar i Mojsije, *Vestigie d'un monasterio di San Pietro* (Razvaline samostana svetoga Petra).⁴⁴ Jugozapadno od crkve, uz granicu je broj 2135 *Losetta sopra il grebano di Prosich* (Loža iznad grebena u Prosiku), južno od nje je čestica 237, a jugozapadno je čestica 235, obje u vlasništvu Ivana Krstitelja Benzona.

2075 Gospa od Otoka, *La Madona assunta nominata di Ottoch* (Bogorodičino Uznesenje po imenu od Otoka).⁴⁵ Zemlja na kojoj je crkva ima česticu 345, vlasnik je Ilija Galić, a zemlja istočno od crkve je čestica 246, vlasništvo Bože Ivica.

2076 Sveti Nikola. Najbliže crkvi na sjevernoj strani, od istoka na zapad, su čestice: 519 Ivan Kavga, 520 Ana Radobilja, 528 Ivan Kavga; jugozapadno: 534 Mihael Budić; južno: 518 Margarita Dražić i 517 Franjo Vukšić (južno od 518).

2077 Sveti Mihael. Nabrajam čestice od istoka na zapad: 388 Ivan Barišić, 389 Bratovština Gospe od Otoka (broj je izblijedio, pa je prepoznatljiv samo po redosljedu), 390 Marko od Imote, 398 Ivan Barišić (zemlja na kojoj je crkva), 397 Vicko Ivanišević, 396 Ilija Galić; čestice iznad puta koji je sjeverno od crkve, od istoka na zapad: 391 Ivan Parać, 392 Ivan Krstitelj Benzon, 393 Ivan Vrgoč.

2078 Sveti Martin, *San Martin di Vragizza*. Broj je izblijedio, ali je crkvu moguće prepoznati iznad dva slova: ZA. Istočno od crkve moguće je prepoznati sjeveroistočni branik utvrđenoga zida.

2080 Sveti Ivan Krstitelj, *San Zuanne di Sutique*. Najbliža crkvi, a zapadno od nje u solinskome prostoru, uz samu granicu, je čestica 170, vlasništvo Luke Mikelića.

2081 Sveti Luka, *San Luca fuori del nostro confine* (Sveti Luka izvan naše granice). Uz crkvu nema čestica, jer taj prostor nije tada bio u mletačkoj vlasti, a međudržavna je granica crta između slova M, N, O.

Slika 1
Giorgio (Zorzi) Calergi, Disegno del territorio di Clissa, broj 2072 Sveti Ilija

Slika 2
Giorgio (Zorzi) Calergi, Disegno del territorio di Clissa, broj 2073 Sveti Juraj

Slika 3
Giorgio (Zorzi) Calergi, Disegno del territorio di Clissa, broj 2074 Sveti Petar i Mojsije

Slika 4
Giorgio (Zorzi) Calergi, Disegno del territorio di Clissa, broj 2075 Gospa od Otoka

Nadbiskupski pohodi župi Vranjicu

Spisi nadbiskupskih pohoda župi Vranjicu pisani su talijanski. Sačuvani spisi u doba nadbiskupa Cosmija najprije pokazuju pohod koji je obavio nadbiskupov generalni vikar u godini 1682., prije nego što je nadbiskup 26. rujna došao u Split. Tako tumačim nadnevak 10. lipnja, koji je, bez naznake godine, stavljen na početak odredaba u pohodu Solinu i Vranjicu. U nastavku sadržaja na istome listu spisa, poslije nadnevka 11. lipnja, u pohodu župama u Stobreču i Kamenu, naznačen je nadnevak 21. lipnja 1682., u pohodu župi Grohotama, a na početku tih odredaba su riječi: *Inoltre Illustrissimo et Reuerendissimo Monsignor Vicario Generale*, što potvrđuje pohod generalnoga vikara, a ne nadbiskupov. Dakle, pohod je župi Vranjicu obavljen u srijedu, 10. lipnja 1682., poslije pohoda župi u Kambelovcu, 9. lipnja.⁴⁶ Odredbe su veoma sažete, samo tri do četiri riječi u svakoj, poredane jedna ispod druge. Na lijevome rubu je kratka naznaka mjesta. Prvi je po redu Solin, a naznaka je *B. V. d'Otoch*, što znači: Blažena Djevica od Otoka. Prva rečenica upućuje na činjenicu odredbe, a ne opis: u pohodu Blaženoj Djevici od Otoka određeno je. Potom je zapisano nabranje. To nabranje može sadržavati pojedine predmete ili pojedine vrste radova, a zajedno pokazuje sve ono što je pohoditelj našao manjkavo, bilo kao potpuni nedostatak nekoga dijela bogoslužne opreme, bilo kao nedolican izgled te opreme ili čitavoga prostora. U nabranju za Solin najprije je uvršten Rimski misal na latinskome jeziku. Ta je knjiga u ono doba uvijek imala isti službeni naslov *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum, Sancti Pii V. Pontificis Maximi jussu editum, Clementis VIII. et Urbani VIII. auctoritate recognitum*. Svako je tiskano izdanje moralo imati dokaz o usporedbi s izvornikom Misala, a usporedbu je obavljala Kongregacija obreda. Tekst je tadašnjega Misala najprije odredio papa Pio Peti svojom bulom *Quo primum tempore* (14. srpnja 1570.), potom papa Klement Osmi bulom *Cum Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum* (7. srpnja 1604.) i papa Urban Osmi bulom *Si quid est in rebus humanis plane divinum* (2. rujna 1634.). Sve tri su, u punome sadržaju, morale biti tiskane na početku Misala,⁴⁷ a uz njih i druge odredbe po kojima je Misal u nekome vremenu bio mijenjan. Zadnja takva odredba koja je mogla biti u novome Misalu, tiskanom prije godine 1682., bila je odredba pape Klementa Devetoga od 21. lipnja 1670. U odredbama je pohoda na redu jedno Ras-

pelo. Ikonografski sadržaj Raspela je križ s raspetim Kristovim tijelom. Raspelo, kakvo je predviđeno u ovoj odredbi, je izrađeno kao kip (trodimenzionalno, umjetnina u prostoru). To je kip malih mjera, oslonjen na postolje i lako pomičan. Raspelo ili Križ mora biti na svakome oltaru, na sredini njegove duljine. U bogoslužju postoje iznimke kada Raspelo ne smije biti na oltaru ili mora biti prekriveno ljubičastim velom. Popis opreme i njezina mjesta na oltaru tiskan je u uvodnome dijelu (rubrike) svakoga Misala. Sljedeća je odredba jedna oslikana stuba za smještaj svijećnjaka. Na oltaru su morala biti barem dva svijećnjaka s pripadajućim im voštanicama, desno i lijevo od Raspela (Križa) po jedan, ali svijećnjaci nisu smjeli biti stavljeni na razinu Raspela, nego na višu razinu, jer je na razini oltara moralo biti samo ono što neposredno pripada misnome obredu. Oslikana stuba znači drveno postolje izrađeno u obliku stube i oslikano kao da je od raznobojnoga mramora. To je, daka, privid barokne raskoši, jer su svi drugi dijelovi crkve bili od jednobojnoga kamena. Potom je odredba o oltarnome kamenu. On mora biti ugrađen, umetnut (*incastrar*). To je najvažniji bogoslužni dio oltara, jer se jedino na njega, u obredu pretvorbe, smiju staviti patena i kalež. To je jedini dio oltara koji mora biskup posvetiti u posebnome obredu, koji predviđa postojanje sitnih dijelova svetačkih moći u tome kamenu, jer drugi dijelovi oltara ne moraju biti posvećeni. Oltarni kamen (sveti kamen, *pietra Sacra*, kako je napisano u odredbi) mora biti ugrađen u nepomični oltar. Ako je ugrađen samo u ploču (menzu) koja je naslonjena na postolje, na nosače oltara, tada je to prenosivi oltar (*altar portatile*, čest pojam u spisima pohoda). Niz odredaba o uređenju oltara završava onom o okviru predoltarnika (antependija). To je pomični dio, sastavni dio stipesa oltara, prednjega okomitoga dijela koji na oltaru spaja vodoravnu ploču (menzu) s podnožjem (supedanejom) na kojem stoje službenici oltara. Predoltarnik ne smije biti podložen padu, a mora biti lako mijenjan, jer je bio običaj stavljanja predoltarnika u skladu s bojom bogoslužnoga ruha, pa je tako veoma opravdana odredba o izradi okvira za predoltarnik. Posljednja je odredba o uređenju zida crkve: zatvoriti pukotine i ožbukati (*in boccar, et incartar il Muro*).

U istome danu, drugi je po redu pohođenja Vranjic, a naznaka je na lijevome rubu samo *Vragiz*. Prva rečenica upućuje samo na činjenicu pohođenja župne crkve u Vranjicu, bez naznake naslovnika. Potom je zapisano nabranje

46 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 55, list 16r-16 v. Vjerojatno bi čitanje čitavoga sveska spisa pokazalo ime i prezime pohoditelja. Generalni je vikar tada bio Ivan Kuparić. Rođen je u Splitu 1635., arhiđakon 1666., kanonik 1669., vikar 1678., biskup u Trogiru 1684., umro 1694. (I. Ostojić 1975, str. 188-189).

47 Uobičajeno je važne papinske bule nasloviti dijelovima prvih rečenica u njima.

nje, ali prve četiri odredbe nisu povezane s naznakom glavnoga oltara, nego se ta veza može opravdano pretpostaviti, jer druga dva oltara imaju naznaku naslovnika, a niti jedan od njih nije sveti Martin. Prva nabrojena odredba je jedno Raspelo. Druga je odredba ugradnja, umetanje oltarnoga kamena. Treća je odredba bojadisanje stuba oltara (*il scalin dell'altare*). To najvjerojatnije nije ona jedna stuba koja od razine crkve vodi do supedaneja oltara, jer ona vjerojatno nije bila drvena, pa ne bi mogla biti bojadisana. To je najvjerojatnije ono postolje za svijećnjake na oltaru, a odredba o bojadisanju je istovrsna odredbi o uređenju oltara Gospe od Otoka. Zadnja u ovome nizu je odredba o žbukanju zidova crkve (*incartar la Chiesa*). Na redu je oltar s naslovnikom svetim Antunom. Nije naznačeno je li to Opat ili Padovanski. Starina crkve mogla bi uputiti na Antuna Opata, jer je on stari svetac. Svetac iz franjevačkoga reda je mlađi, jer je umro u Padovi 13. lipnja 1231., ali je slaviji, jer ga je već 30. svibnja 1232. svetim proglasio papa Grgur Deveti, koji je Antuna poznao i slušao njegove propovijedi. Veza franjevačkoga sveca i Vranjica mogao je biti konventualac Gašpar Uljanić iz splitskoga samostana svetoga Franje Asiškoga, jer je on bio prvi župnik tek doseljenim vjernicima. Imenovao ga je Paolo Boldù u Klisu 2. lipnja 1650., a potvrdio Lunardo Foscolo u Trogiru 19. lipnja 1650. Možda su svečevo štovanje ponijeli novi vranjički župljani iz svojih starih župa koje su u doba početka seobe vodili franjevci malobračani. Prva odredba za uređenje Antunova oltara su dva svijećnjaka, dakle onaj najmanji mogući broj svijećnjaka na oltaru. Druga je odredba ukras (*cornise*) oko pale, što dokazuje kako je pala, a to ovdje znači slika, bila bez ukrasnoga okvira. Pala je središnji jednostruki dio retable oltara, a retable je okomiti dio oltara iznad vodoravne ploče (menze) ili iznad predele, posebnoga dijela koji je između menze i retable. Pojam pala je istoznačan pojmu oltarna slika, iako po svojoj vrsti likovno djelo stavljeno na to mjesto ne mora biti slika, nego može biti i reljef i kip, ali je najčešće slika. Treća je odredba jedno Raspelo. Zadnja je

odredba oltarni kamen. Na redu je oltar s naslovnikom Raspelom. Za njega pohoditelj ima samo jednu odredbu: dva svijećnjaka. Taj oltar nije imao onu vrstu Raspela kakvu pohoditelj određuje za druge oltare, u Solinu i u Vranjicu, jer takvo Raspelo nije ni smjelo biti na oltaru toga naslovnika. Na tome je oltaru moralo biti samo Raspelo kao pala, slika ili reljef ili kip na središnjeme dijelu retable. U skupini spisa ovoga pohoda, na listu 6r, zapisana su imena u Vranjicu: Nikola Čalić, glagoljaš (*A Vragnich Nicolo Çalich Illirico*) i Antun Poljaković, đakon glagoljaš (*Antonio Pogliacovich Diacono Illirico*). Godine 1697. zabilježeni su: župnik svećenik Nikola Lalić (*Parochus Presbiter Nicolaus Lalich*), klerik Šimun Grubić (*Clericus Simon Grubich*) i klerik Bartolomej Burić (*Clericus Bartholomeus Burich*).⁴⁸

Drugi pohod župi Vranjicu, po vremenskome slijedu sačuvanih spisa, obavio je nadbiskup Cupilli,⁴⁹ a započeo je 21. svibnja 1718., u subotu. Spis je ovoga pohoda izrađen u konačnome obliku, pa sadrži mnoštvo podataka pravilno raspoređenih u dvije cjeline. Prva je opis onoga što je viđeno i što je spoznano u odgovorima na pitanja, a druga cjelina sadrži nadbiskupove odredbe. Obje su cjeline odijeljene po mjestu, kao i u spisu iz godine 1682., samo drugim redom. Godine je 1682. prvi Solin, a drugi Vranjic, dok je godine 1718. prvi Vranjic, a drugi Solin.

Prvi je niz zapisa o župniku, svećenicima i o imanju Crkve.⁵⁰ Počinje naznakom Vranjic i nadnevkom 22. svibnja (*Vragniza a 22 Maggio 1718*), a to je peta nedjelja poslije Uskrsa. Naslovnik župne crkve u Vranjicu je sveti Martin, biskup. Crkva ima tri oltara. Veliki je sa slikom. Na sredini slike je sveti Martin, na desnoj strani slike je sveti Nikola, a na lijevoj strani je sveti Jeronim. Ako su strane slike naznačene onako kako gleda posjetitelj okrenut licem oltaru, tada bi Jeronim bio s desne Martinu, što bi bilo u skladu s razinom štovanja svetaca: u sredini naslovnik crkve, s njegove desne nebeski zaštitnik pokrajine, a s lijeve Nikola, nebeski zaštitnik jedne skupine vjernika. Naslovnik je drugoga oltara Presveto Ime Marijino,⁵¹ a oltar je na li-

48 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 48, list 9r. Klerik je u ovome popisu pojam za razlikovanje od svećenika i đakona, a općenito je pojam osobe koja je primila jedan od sedam stupnjeva svećeničkoga ređenja. Klerik je, u posebnome značenju ovoga popisa, osoba koja je primila jedan od četiri niža reda: vratar, lektor, egzorcist i akolit, jer su đakon i svećenik dva više reda, a u ovome su popisu tim redovima već označene određene osobe.

49 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 66, stranica 55-71 (rukopisni brojevi; knjiga je označena i brojevima utisnutim pečatom za brojeve, ali su stranice s takvim brojevima brojene kao listovi 30r-38r).

50 Dobro je na ovome mjestu, gdje je prvi put u ovome mome prijevodu spisa pohoda napisana riječ Crkva (velikim početnim slovom), protumačiti čitatelju razlog toga postupka. U spisu ovaj pojam znači zajednicu vjernika u najužem prostoru njihova vjerničkoga života. Zajednica u takvome prostoru ima službeno ime Župa. U spisu pohoda ovo je ime napisano riječju Crkva. Posvećena građevina u kojoj se vjernici okupljaju na bogoslužje i druge obrede također je crkva, a za razlikovanje obaju sadržaja istoga imena, crkvu (građevinu) pišem malim slovom.

51 Blagdan je povezan s danom (12. rujna 1683., nedjelja) kada je kršćanska vojska pred zidinama Beča, pod Marijinom nebeskom zaštitom, pobijedila osmanlijsku vojsku koja je od 14. srpnja držala grad u opsadi. U čast toga događaja, papa je Inocent Jedanaesti štovanje Imena Marijina, koje je prije postojalo u pojedinim sredinama, proširio 5. veljače 1685. na čitavu Crkvu, a slavljenje blagdana odredio u nedjelju u osmini Rođenja Marijina (dakle, u nedjelju između 8. i 15. rujna). Papa Pio Deseti, godine 1914., slavljenje je odredio na dan 12. rujna.

jevoj strani svećenika kada slavi misu (*in cornu Evangelij*, doslovno: na strani Evanđelja), dakle na sjevernome zidu crkve. Na suprotnoj strani je treći oltar, a naslovnik mu je Sveti Križ (doslovno: u čast Svetoga Križa; *in onore di S. Croce*). Sadašnji je župnik poštovani Šimun Grubić, star četrdeset godina, rodom je iz ovoga sela, a u tom su selu rođeni svećenici: poštovani Nikola Lalić, star osamdeset godina; Antun Matasović, star sedamdeset godina, koji je sada u Kaštel Lukšiću; Antun Poljak, star pedesetšest godina; Ivan Dražić, star pedesetjednu godinu, u Varošu Klisu; Bartolomej Burić, star tridesetdevet godina; Ivan Benzon, star dvadesetsedam godina. Župnika svake godine izabire narod, a potvrđuje ga nadbiskup. Župnik ima uzdržavanje od svake osobe u dobi kada je sposobna za pričest.⁵² To uzdržavanje je pola kvartarola (2,5 litre) ječma i četvrtina kvartarola (1,25 litara) pšenice. Uz to svaka kuća daje za Uskrs jedno jaje, jedan hljeb kruha i četvrtinu janjca, a to daje onaj koji toga dana ima što jesti. Za Božić svaka kuća daje župniku kolač, vrč (1,3 litre) vina i četvrtinu škopca, onda kada ga u toj kući zakolju, ako ga ta kuća ne blaguje na Božić. Nadalje, kada netko nema škopca, a ako nema ni rubac za obred vjenčanja, tada na krštenju i sprovodu sav vosak ostaje u crkvi. Župnik na određeno vrijeme ima kuću u kojoj sada sprema žito i vino bratima. U njoj sadašnji župnik ne stanuje, a ovo pohoditelj ističe, jer župnik stanuje u očevoj kući. Župnikova je dužnost svake godine slaviti dvanaest misa na blagdane apostola i namijeniti ih narodu.⁵³ Župnik, na dan kada bude potvrđen, pripremi objed harambaši, dvojici sudaca, županu i dvojici prokuratora (crkovinara). Crkva ima vlastiti dohodak: oko četrdeset vretena (34160 četvornih metara) oranice u Rupotinama, a to je od Bratovštine (*Frataglia*) svetoga Martina, koja se zove i Velika Skula (*Scuola Maggiore*), a u njoj je čitavo selo. Crkva, nadalje, u svome posebnom vlasništvu ima dvanaest vretena (10248 četvornih metara) zemlje u Slanome, to je pašnjak, obrađuju ga (*lavorata*) na trećinu (*che corrispondono il terzo*): Toma Parać, Jakov Draško, Ilija Japirković i Grgur Vrgoč. Deset vretena (8540 četvornih metara) zemlje u Zgonu, državnoga zemljišta (*del Principe*) na koje se plaća livel⁵⁴ (*al quale si paga il livelo*), a to je zaklada koju je Crkvi ostavio pokojni Jakov Podrug; zemlju obrađuje Petar Stanović, na četvrtinu žita

(*corrisponde il quarto*). Ivan Mikelić, koji je umro 4. svibnja 1718., ostavio je Crkvi čitavo svoje imanje: četiri vretena (3416 četvornih metara) vinograda u Solinu i kuću s pokućstvom, ali poslije smrti žene Lucije i svoje tetke Uršule Bubić. Dohodak Crkve skupljaju dva prokuratora koje bratimi izabiru godišnje, a taj dohodak i druge milostinje priskrbuju Crkvi sve potrebno. Oltar Svetoga Križa ima Bratovštinu (*Confraternità*) od tridesetjednoga člana, a ona svojim troškom pribavlja samo oltarnike za taj oltar. Drugi oltar, onaj Imena Marijina, ima dvadeset bratima (*hà Confrati 20*), a oni tome oltaru pribavljaju samo oltarnike. Vosak za oba oltara prikupljen je na sprovodima, to jest od onoga voska koji tamo gori, a ostatak pribavlja Velika Skula.

Drugi je niz zapisa popis svega što je dana 21. svibnja pohoditelj u crkvi prepoznao. Podijeljen je na tri cjeline po oltarima i na jednu izvan oltara, svaka cjelina ima brojeve od 1, a neki od njih imaju ubrojeno i više različitih predmeta. Te brojeve ovdje ne prenosim, jer bi stvorili zabunu.

Veliki oltar s naslovnikom svetim Martinom (brojevi od 1 do 42). Dvije pikside (posudice s poklopcima za čuvanje posvećenih hostija i za pričest vjernika hostijom), jedna veća od druge; ona veća s postoljem od pozlaćene kovine; ona druga sva od srebra. Pokaznica (pomični svečani okvir u kojem se, iza stakla, izlaže posvećena hostija pred vjernike uz posebno bogoslužje) od srebra. Svetohranište (nepomično spremište, u ono doba najčešće u obliku ormarića na oltaru, u kojem je zaključana jedna ili više piksida) od bojadisanoga drva. Tri zavjese za svetohranište (zavjese su ispred vrata svetohraništa, jer tako podsjećaju na šator koji je bio starozavjetni pralik svetohraništa); jedna bijela od platna bolje vrste; jedna ljubičasta od svile s pozlaćenim cvjetovima; jedna isto ljubičasta od svile s raznobojnim prugama, odrpana. Pet križeva, dva od srebra, jedan veći od drugoga; jedan križ od mjedi, dva od drva. Dva kaleža (posude, u obliku čaše na postolju, za vino na oltaru, prije i poslije pretvorbe i za pričest, kada je pod obje prilike: hostija i vino; unutarnja strana i vanjski rub čaše moraju uvijek imati neoštećenu pozlatu), jedan sav od srebra, a drugi s postoljem od pozlaćene kovine. Dvije patene (plitki okrugli tanjurići na kojima je hostija

52 Katekizam iz godine 1566., u broju 232, ostavlja ispovjedniku na prosudbu u kojoj će dobi pripustiti dijete na pričest, a od pričesti su izuzeti luđaci, osim u smrtnoj opasnosti.

53 Latinskim imenom *Missa pro populo* ima bogoslužne posebnosti, a njezinu je suštinu zamislio Opći crkveni sabor u Trentu (dvadesetdruga sjednica, 17. rujna 1562.; dvadesetčetvrta sjednica, 11. studenoga 1563.) želeći ojačati župnu zajednicu vjernika, a umanjiti utjecaj pojedinca koji izvanjerskim moćima priskrbuje bogoslužne milosti.

54 Livel je vrsta vremenski ograničenoga prava nad zemljom, a nastaje ugovorom vlasnika i korisnika zemlje. Korisnik ima svu korist od zemlje, a vlasniku daje ugovorenu naknadu za tu korist.

na oltaru, prije i poslije pretvorbe) od pozlaćenoga srebra. Šest korporala (četvrtasta bijela platna koja valja staviti na oltar i tek tada na taj podložak staviti kalež, a ispred nje ga i hostije koje nisu u pateni) od kambrika (tanko laneo platno bolje vrste, ime po Cambraiu u Francuskoj, gdje je započela izrada) obrubljenih čipkom. Osam paleta (četvrtasti komadi uskrobljenoga platna kojim valja pokriti kalež) od kambrika. Četiri burse (četvrtaste omotnice od platna za spremanje presavijenoga korporala; najčešće su u bojama bogoslužnoga ruha), jedna bijela s prednje strane, a ljubičasta s druge, od svile; druga isto s jedne strane bijela, a s druge crvena, od svile; jedna s obje strane crna; jedna modra s raznim cvjetovima na jednoj strani, a na drugoj zelena, od svile. Trinaest pokrivala kaleža. Jedno od svile s raznobojnim prugama. Četiri bijela, jedno od turskoga platna, izvezeno. Jedno od bijele koprene. Četiri od malteškoga platna obubljena izvezenim cvjetićima. Četiri druga crvena, jedno od svile s cvjetnim uzorkom. Jedno od crvene koprene s prugama. Jedno drugo isto crveno. Jedno od crvenoga sukna. Jedno od pamuka s vezom. Dva crna. Jedno tkano od pređe koja je upređena od svilenih krpa (*filiselo*). Drugo od platna s prugama. Jedno zeleno od svile s prugama. Tridesetdva purifikatorija (rupčića za brisanje opranoga kaleža, patene i pikside) od različitoga platna. Pala sa slikom svetoga Martina, svetoga Jeronima i svetoga Nikole, a sa strane su dvije slike Navještenja (ovakvo nabranje znači: na svakoj je strani središnje slike po jedna slika s jednim likom iz Navještenja), ukrašena jednom krunom od srebra (kruna je iznad Bogorodice). Dvanaest svijećnjaka, šest od drva bojadisanoga srebrnom bojom; drugih šest od mjedi. Četiri vaze od drva bojadisanoga u crveno, a dijelom u zlatno, s deset palma. Četiri predočnice za oltar (okviri u kojima su stranice s tiskanim misnim molitvama, a te su molitve stalne, pa ih predvoditelj bogoslužja ne mora čitati iz misala kao što čita one koje su vlastite pojedinoj misi),⁵⁵ dvije

za molitve sa zajedničkim naslovom Sveta gozba (*Sacrum Convivium*);⁵⁶ druge dvije predočnice su za Psalam 26 (25): »U nedužnosti ruke svoje perem« (*Lavabo*)⁵⁷ i za početak Evanđelja po Ivanu: »U početku bijaše Riječ« (*In principio*).⁵⁸ Pet oltarnika (platno za pokrivanje vodoravne ploče oltara; po duljini visi na bočnim stranama oltara, a po širini visi na pročelnoj strani oltara u većoj ili manjoj mjeri, ovisno o ukrasu na toj površini platna) od gruboga domaćeg platna s čipkom, a jedan ima i crvenu vrpču (*cordale*). Četiri jastuka (na njih su naslonjene misne knjige na oltaru); dva od kože, a druga dva su od staroga platna s cvjetovima. Jedan predoltarnik s dvije obloge, jedna je od svile s cvjetnim uzorkom, a druga od kože. Četrnaest misnica (*pianeta*; vanjski dio bogoslužnoga ruha koji pokriva donje dijelove ruha; nosi ga misnik, a to je svećenik koji vodi obred mise; ima različite bogoslužne boje, a one su propisane), različitih vrsta. Osam za blagdane (*solenità*);⁵⁹ jedna zelena od svile s cvjetnim uzorkom; jedna modra s raznim cvjetovima; jedna crvena od grebene svile; jedna bijela od svile protkane srebrnom žicom; jedna isto bijela od svile s uzorkom cvjetova različitih boja; jedna s prugama različitih boja; jedna druga koja ima na bijeloj površini razne cvjetove u bojama; jedna crna od svile s cvjetnim uzorkom. Šest za obične dane; dvije crne; jedna za oblačenje dok traje; jedna koju su gospoda odbacila; jedna crvena od bojadisanoga pamuka; jedna isto crvena od ferandina (tkanine kojoj je osnova svila, a potka vuna) s prugama; jedna modra od svile s uzorkom točkica; dvije odrpane, jedna bijela, druga u različitim bojama. Sve misnice imaju svoj naručnik (uzak komad tkanine koji podđakon, đakon, svećenik i biskup nosi povrh albe na lijevoj ruci) i štolu (uzak komad tkanine koji se nosi preko ramena).⁶⁰ Četiri albe (donje bogoslužno ruho od bijele tkanine, u obliku tunike s rukavima, dugačka je do pete), jedna od domaćega platna, druge tri od riječkoga platna, sa svojim amiktom (komad tkanine koji je najdonji u bogo-

55 Ova je oprema oltara opisana u dvadesetome broju rubrika, koji određuje pripremu oltara i njegove urese (*De Praeparatione Altaris, et Ornamentorum ejus*). U toj odredbi predočnica je opisana kao Ploča tajna, a mjesto joj je uz postolje Raspela (Križa): *Ad crucis pedem ponatur Tabella Secretarum appellata*. Tijelč »tajna« ovdje je usmjerena na činjenicu tihoga izgovora većine ovih molitva, posebno molitve pretvorbe koja je sve do nedavno bila veoma tiha.

56 Različiti je broj molitva sadržan u ovoj cjelini. Općenito su to sve molitve Kanona mise, osim Ivanova Evanđelja, i sve molitve Reda mise, osim Psalma 26 (25) i molitve: »Gospodine, koji si ljudsku narav divno stvorio« (*Deus, qui humanae substantiae dignitatem mirabiliter condidisti*). Naslov je Sveta gozba uzet po prvome stihu pjesme svetoga Tome Akvinskoga: »O sveta gozbo na kojoj se Krist blaguje« (*O sacrum convivium! in quo Christus sumitur*). Pjesma je dio bogoslužja na Tijelovo, koje je godine 1264. uredio papa Urban Četvrti, a Toma je tada bio u Orvietu. Ova je predočnica smještena na sredinu oltara.

57 Uz Psalam je najčešće i molitva »Gospodine, koji si ljudsku narav divno stvorio«. Na oltaru je ova predočnica na strani Poslanice, dakle desnoj strani svećenika koji slavi misu okrenut licem oltaru.

58 Na oltaru je ova predočnica na strani Evanđelja, dakle lijevoj strani svećenika koji slavi misu okrenut licem oltaru.

59 Svećenik slavi misu svaki dan, a razinu slavlja određuje Časoslov. U promatranome su dobu postojale brojne razine bogoslužja, a sada su neke promijenjene. Ondašnje razine: po redu Časoslova: blagdan (*festum*): dvostruki (veliki, prvoga reda i drugoga reda), poludvostruki, jednostavni; nedjelja (*dominica*); obični dan (*feria*); dan prije blagdana (*vigilia*); osmina blagdana (*octava*); izvan reda Časoslova: zavjetna misa (*votiva*), misa za pokojne (*defunctorum*).

60 Svećenik u misnom slavlju nosi štolu preko oba ramena prekrizenu na prsima, a biskup neprekrizenu, obojica je učvršćuju cingulom. Izvan mise nije prekrizena. Đakon nosi širu štolu preko lijevoga ramena i preko prsa, a učvršćuje ju u struku.

služnome ruhu, a svećenik ga stavlja oko vrata) i cingulum (srednje debelo uže spleteno najčešće od lana, ali i od svile i vune; veže se iznad albe oko struka). Dva misala, jedan latinski, drugi hrvatski.⁶¹ Mrtvar (*Una Cartella de'Morti*).⁶² Jedan hrvatski evanđelistar s epistolomom (*Schiavetto Illirico*).⁶³ Jedan hrvatski ritual (*Un Rituale parimente Illirico*).⁶⁴ Jedan veo za izlaganje Presvetoga Otajstva (pokaznice), odrpan. Četiri pokrivala pikside, jedno crveno izvezeno zlatom; jedno modro od svile s cvjetićima; jedno zeleno od grebene tkanine; jedno glatko ljubičasto. Petnaest različitih ponjava (*lancioli*) za štionik, druge za brisanje ruku. Osam od platna s vezom, tri od crvene svile, dvije s prugama i jedna s cvjetnim uzorkom, dvije od pamučne tkanine, dvije od grebenoga platna. Tri kandila od mjedi.⁶⁵ Jedna uljanica (*oliere*) od srebra za svetohranište.⁶⁶ Jedna kationica od mjedi s navikulom (posudica za tamjan s dvodijelnim poklopcem koji se okreće po sredini gdje ga povezuje šarka; ima oblik lađice na postolju) i žličicom (*scულიero*). Posuda od mjedi za blagoslovljenu vodu sa svojim škropilom (*aspersorio*) od srebra. Deset stolnjaka koji se stavljaju pred prsi u času pričesti. Dva ormara za čuvanje bogoslužnih predmeta. Tri vrčića za blagoslovljena ulja (u svakome je vrčiću, najčešće s poklopcem, ulje za različitu namjenu: krštenje i sveti red, bolesničko pomazanje, krizmu). Dva zvonca, jedno prenosivo, drugo pričvršćeno blizu oltara. Dva nosača svijeća (*torcia*) za ophod. Jedna nebica (*ombrella*) od bojadanoga platna. Dvije svjetiljke na motki (*Ferali*). Jedna slika koja tumači Rođenje Gospodinovo. Jedna slika, iznad kapele, koja tumači Raj i Pakao. Dvije klupe s klecalom koje služe i za smještaj voska. Jedna zastava koja se stavlja na držalo Križa.

Drugi oltar, na strani Poslanice, s naslovnikom Svetim Križem (brojevi od 1 do 8). Jedan veliki Križ od drva s jednim izrezbarenim i pozlaćenim okvirom od drva. Dvade-

set zavjetnih darova od srebra. Četiri svijećnjaka od mjedi. Jedna predočnica (*Sacrum Convivium*). Dva jastuka od kože. Dva oltarnika od riječkoga platna, jedan od njih je ukrašen crvenom vrpcom. Jedan predoltarnik od pozlaćenoga drva s oblogom od kože. Jedno kandilo od mjedi.

Treći oltar, na strani Evanđelja, s naslovnikom Blaženom Djevicom (brojevi od 1 do 9). Jedna pala sa slikom Blažene Djevice i svetoga Dominika i svetoga Franje Asiškoga, ukrašena krunama od srebra. Jedno Raspelo od drva. Jedna predočnica (*Sacrum Convivium*). Četiri svijećnjaka od mjedi. Dva jastuka od kože. Dva oltarnika od riječkoga platna, jedan od njih je ukrašen crvenom vrpcom. Jedan predoltarnik od kože. Jedna palma s drugim različitim cvijećem. Jedno kandilo od mjedi.

Ostali predmeti razmješteni u crkvi (brojevi od 1 do 4). Dvije pričvršćene slike (*quadri appressi*), jedna svetoga Martina, druga Blažene Djevice. Četiri klupe, dvije s klecalom i dva sjedala. Tri saga. Tri zvana na zvoniku.

Podatci o pobožnim zakladama (*Legati pii*) koji su pokazani u pohodu Vranjicu na dan 22. svibnja 1718. Baba Dorotea je ostavila Crkvi svetoga Martina jednu zemlju od deset vretena (8540 četvornih metara), smještenu pred selom, koju drže (*tenuti*) Benzoni; sedam vretena (5978 četvornih metara) obrađuje Jakov Pletikosić, a ostala tri Marko Jelić. Vid Saraginov je ostavio Crkvi svetoga Martina petnaest vretena (12810 četvornih metara), na njih se uvijek plaća livel Državi, a sada ih drže Marko Jelić i Bože Klaković. Šimun Jelić je ostavio župniku, za mise, jednu zemlju od četiri vretena u Vrbici, a sada je drže Marko, Grgur i Ivan Jelić. Jakov Pletikosić je iskazao namjeru svoga oca koji je u času smrti ostavio Crkvi svetoga Martina jednu mjeru mošta, namjenjujući to molitvama za mrtve, i šest voštanica, ali nije odredio koja će biti težina voska u svakoj. Crkvi nikada nije dan vosak, mjera mošta je

61 Hrvatski misal je vjerojatno izdanje iz godine 1706., koje je u Rimu priredio i glagoljičkim slovima tiskao Ivan Paštrić (Split, 1636. – Roma, 20. ožujka 1708.). Fotografiju naslovne stranice te knjige u Vranjicu tiskao je Marinko Mikelić (M. Mikelić 2006, str. 55). Početni dio naslova: *Missale Romanum slavonico idiomate iussu S. D. N. Urbani Octavi editum*. Možda je u doba nadbiskupova pohoda u Vranjicu bilo starije izdanje misala iz godine 1631.

62 Popis umrlih raspoređen po danu i mjesecu smrti, češće s naznakom godine, ali ne redovito, po kojem su u te dane slavljene mise ili izgovorene molitve za pokoj njihovih duša.

63 Knjiga sadrži izbor Poslanica i Evanđelja po redu čitanja u misnome bogoslužju. U dobu ovoga pohoda vrijedio je izbor po misalu iz godine 1570. Ovo je prijevod s latinskoga izvornika, jezik je onodobni hrvatski koji su prihvaćale crkvene vlasti u bogoslužnim knjigama, a pismo je latiničko. Franjevac Ivan Bandulavić iz Skoplja (sada Gornji Vakuf, na bosanskom, i Uskoplje, na hrvatskom jeziku) prima 1. travnja 1613. mletačko dopuštenje tiskanja hrvatskoga prijevoda što ga je on priredio. Početni dio naslova: *Pisciole, i evanghielya Priko suega godiscta novo istomacena po raslogu missala duora rimskoga*. Ivan Bandulavić je svoje ime dao ucrtati na vrpici unutar slike na naslovnoj stranici: »po f.(ra) Ivanu Bandulavichiu Skop.(glianinu) R.(eda) M.(ale) B.(raće)«. Proverio sam izdanja u godinama: 1613., 1626., 1640., 1665., 1682., 1699., 1718. i 1739. (M. Ivanišević 2008, str. 181-182).

64 Hrvatski ritual je izdanje iz godine 1640., koje je s latinskoga na hrvatski preveo i u Rimu latiničkim slovima tiskao Bartol Kašić (Pag, 15. kolovoza 1575. – Roma, 28. prosinca 1650.). Početni dio naslova: *Ritual rimski istomaceni slovinski po Bartolomeu Kassichiu*. Fotografiju naslovne stranice te knjige u Vranjicu tiskao je Marinko Mikelić (M. Mikelić 2006, str. 49). Knjiga sadrži molitve za dijeljenje sakramenata (krst, potvrda, pričest, ispovijed, bolesničko pomazanje, svećenički red, ženidba), blagoslova i egzorcizama. Tekst je tadašnjega Rituala najprije odredio papa Pavao Peti svojom bulom *Apostolicae Sedi* (17. lipnja 1614.).

65 Svjetiljka u obliku posude ovisje o držači koji je pričvršćen na okomitu površinu zida ili stupa (stuba) ili visi s vodoravne površine stropa, svoda ili luka. U posudi je jedna ili više uljanica koje povremeno svijetle.

66 Mala svjetiljka pričvršćena u blizini svetohraništa u kojoj uljanica neprestano svijetli.

davana dotle dok su braća bila zajedno, a poslije je Crkva ostala bez te koristi. Postoji oporuka Stjepana Poljaka, ali valja pomno tražiti je li u Kancelariji suda. Ivan Čalić, sinovac pokojnoga don Nikole Čalića, obvezao se dati, u razdoblju od šest godina, poštovanome župniku Vranjica jednu mjeru mošta, jednu kvartu (5 litara) pšenice i jednu kvartu ječma, jer je župnik slavio brojne mise za dušu spomenutoga don Nikole. Grgur Vargočev je iskazao oporuku svoje žene Magdalene koja ju je u bolesti učinila pred Ivanom Albanese i Katom Bubić, potom je osjetila oporavak zdravlja, ali je poslije godinu dana opet zapala u bolest i pozvala spomenute svjedoke na potvrdu spomenute oporuke u kojoj ostavlja Crkvi svetoga Martina jedan vinograd od kojega ima polovicu i druga četiri komada oranice od kojih ima četvrtinu; polovicu vinograda i tri komada zemlje drži Grgur Žižić (*Sisich*), a četvrti komad drži Petar Cerniević koji drži i polovicu vinograda.

Mi, Stefano Cupilli, milošću Božjom i Svete Stolice nadbiskup Splita, primas Dalmacije i cijele Hrvatske, Vama don Ivane Dražiću pozdrav i pod poslušom ova Naša zapovijed. Kada smo došli u selo Vranjic obaviti pohod ovoj crkvi župnoj (*Chiesa Parochiale*), željeli smo, uz ostalo, utemeljiti popis pobožnih zaklada i misnih obveza, ali nismo našli niti jednu ispravu pripadajuću tako važnome sadržaju. Mnoge su osobe iskazale da Vi imate prijepise oporuka, svojedobno učinjenih, u kojima je spomenut župnik ovoga sela, ili barem zabilješke o spomenutim obvezama, stoga Vam zapovijedamo, u kreposti svetoga posluha i pod kaznom upada u privremeno udaljenje od slavljenja mise i dijeljenja sakramenata (*Suspensione à Divinis*), ako prekršite, da pet dana poslije nego se Mi vratimo u Split donesete u Našu Kancelariju sve isprave pripadajuće pobožnim zakladama Vranjica i k tome iskažete sve što znadete o ovome važnom sadržaju. U vjeru čega i tako dalje. Dano u Vranjicu dana 23. svibnja 1718. u vrijeme svetoga pohoda. Stefano nadbiskup Splita. Don Franjo Antun Brgelić⁶⁷ (*Bergheglic*), generalni vikar.⁶⁸

Nikola Japirković je ostavio jedan zajam od osamdesetšest lira, koji mu je dugovao Jakov Jelić; dužnik Jelić

je osigurao vraćanje toga zajma jednim zemljištem smještenim do mosta u Solinu; novac je spomenuti Japirković ostavio zakladi Crkve u Solinu. Poštovanome su don Šimun Grubiću taj iznos morali dati Antun i Šimun, ostaviteljevi sinovci, ali oni nisu udovoljili stričevoj pobožnoj odredbi.

Odluke za Crkvu u Vranjicu. 1. pribaviti za oltare Svetoga Križa i Imena Marijina predočnice *Sacrum Convivium, Lavabo i In principio* na hrvatskom. 2. jedno pokrivalo (*conoppeo*) za svetu piksidu, bijele boje. 3. popraviti paviljon⁶⁹ (*padiglione*) za Presveto. 4. ploča s molitvama za pripremu na misu (to je pomični okvir s određenim molitvama, sličan predočnici, a namijenjen je svećeniku koji te molitve sam moli kao pripremu i zahvalu za slavljenje mise), u sakristiji, s klecalom. 5. kupiti novi misal na hrvatskom.⁷⁰ 6. dati na pozlatu jednu patenu. 7. dati na novi uvez knjigu evanđelistara s epistolarom. 8. napraviti jedno pokrivalo za krsni zdenac. 9. jedna nova ispovjedaonica s govornicama od lima⁷¹ (*con le sue Orati di latta*). 10. obložiti iznutra ormarić za blagoslovljena ulja. 11. napraviti nove vratnice sa zatvaračem na južnome zidu crkve. 12. učiniti ophod s Presvetim svake treće nedjelje u mjesecu. 13. sastaviti knjigu s popisom svih svagdanjih misa koje svećenici slave i naznačiti koji je svećenik slavio te je držati pod ključem u sakristiji. 14. neka poštovani župnik pribavi knjigu u kojoj će biti popisane sve čestice iz oporuka koje pripadaju pobožnim zakladama, a u njih neka ubroji kako one koje su već položene i može ih prikupiti, tako i one buduće koje će biti s vremena na vrijeme. 15. napraviti prikaz misnih nakana za umrle. 16. ponovno staviti sliku svetoga Martina na njezino mjesto, na trošak Crkve.

Ove su odluke stavljene u ruke poštovanoga župnika u ovjerenom prijepisu.

Drugi je niz zapisa o crkvi u Solinu. Počinje naznakom: crkva Blažene Djevice na otoku rijeke Solina zvanome Otok (*Chiesa della Beata Vergine nell'Isola del Fiume Salona, detta Ottoch*). Ova je crkva, po onome o čemu postoji predaja, veoma stara i bila je više puta prezidana (*rifatta*)

67 Kanonik 1732., umro 1757. (I. Ostojić 1975, str. 292).

68 Ovakvo je zapisan službeni nadbiskupov spis. Na početku je spisa, kako je tada bilo uobičajeno, na rubu naznaka: Dana 24. svibnja u Klisu: Dokazao je poštovani gorespomenuti Dražić, u nazočnosti monsinjora presvijetloga i prepoštovanoga nadbiskupa, zaklevši se kao svećenička osoba, da ne zna niti jedan drugi podatak o pobožnim zakladama osim onih koji se mogu čitati u ovoj knjizi.

69 Doslovan prijevod, jer je teško naći jednu prikladnu riječ za oblik i izgled mjesta na koje valja staviti pokaznicu kada je izložena na oltaru. To je mjesto najčešće oblikovano kao presvođena polukružna udubina koja s tri strane okružuje pokaznicu, pa je veoma slična vrtnoj građevini u obliku sjenice.

70 Ova odredba stavlja pred buduće proučavatelje zadaću provjere je li Misal iz godine 1706. bio u Vranjicu prije ili poslije pohoda u godini 1718. Odgovor je vjerojatno negdje na stranicama knjige, ali ja do sada nju nisam vidio, pa ne mogu udovoljiti ni svojoj ni čitateljevoj znatiželji.

71 Ispovjedaonica ima otvor, kao prozorčić, koji je zatvoren tankom kovinskom pločom prošupljenom nizom rupica, u raznim oblicima, koja potpuno omogućuje slušanje, djelomično skriva pogled na čitavoga sugovornika, a posve onemogućuje izravno doticanje. Često prozorčić ima i kapak od drva sa šarkom, pa je prozorčić moguće zatvoriti i tako odvojiti onoga koji na toj strani čeka ispovijed.

ili popravljena (*restaurata*). Ona je područna (*figliale*) u Crkvi svetoga Martina u Vranjicu, a župnik Svetoga Martina ima nadzor nad crkvom u Solinu. Kaže se da je slika Blažene Djevice, smještena na glavnome oltaru i doista prikladno urešena, bila u tvrđavi Klisu i da je u to utvrđeno mjesto odnesena na sigurno kada su se Turci približavali, a poslije ju je jedan plemeniti muž iz roda Barozzijevih, providur Klisa, vratio u ovu crkvu od Otoka. U crkvi su dva oltara, a jedan je glavni na kojem se slavi bogoslužje. Drugi je na desnoj strani svećenika kada slavi misu (*in cornu Epistole*, doslovno: na strani Poslanice), dakle na južnome zidu crkve. To nije potpuni oltar, jer za stipes (*avendo per base*) ima jedan ormar u kojem su spremljeni sveti predmeti i na taj ormar je stavljena jedna, oku doista ugodna, slika Blažene Djevice, a ispod slike je natpis koji je prije bio ispod one slike koja je bila u Klisu. Na ovome je mjestu u rukopisu spisa pohoda pisar počeo rečenicu: »Nutarnji prostor crkve je dug« (*Il vaso della Chiesa, è di lunghezza*) i prestao pisati. Ova Crkva ima dvanaest vretena (10248 četvornih metara) zemlje u blizini, koju joj je darovala Duždeva milost. Suviše je pet vretena (4270 četvornih metara) zemlje blizu otoka Vranjica, a darovao ih je Crkvi na Otoku sada pokojni poštovani Ivan Petković. Njegovi su sinovci tu zemlju prekupili od Crkve i dali jednu misnicu (*una Pianeta*), a na onoj su zemlji stvorili dio u vlasništvu još živoga don Tome Petkovića, koji je sada župnik u Tisnome na Murteru. Uz to se kaže kako je spomenuti, a sada pokojni, poštovani (*suddetto quondam Reverendo*) Petković ili netko od njegove obitelji prisvojio kuću ili kulu koja je bila boravište pustinjaka Crkve od Otoka (*che serviva di abitazione al Romito della Chiesa di Ottoch*), a tu su kuću poslije prodali gospodi knezovima Marki (*Marchi*) i oni su tik do nje uredili mlinicu.

Drugi je niz zapisa popis svega što je pohoditelj u crkvi prepoznao. Nema podjele, pa je opisana samo jedna cjelina, ona po velikome oltaru. Ona ima brojeve od 1 do 32, a neki od njih imaju ubrojeno i više različitih predmeta. Te brojeve ovdje ne prenosim, jer bi stvorili zabunu. Jedna pala sa slikom Blažene Djevice s Djetetom, a urešena je dvjema krunama od pozlaćena srebra i oklopom (*e con un busto*) i pokrivena kristalnim staklom (*cristallo*). Jedna kruna, okružena srebrnim pozlaćenim zvijezdama, stavljena izvana na okvir slike. Tri krune isto od srebra iznad ove pale. Jedan okvir s četrdeset zavjetnih darova isto od srebra. Četiri zastora od svile za pokrivanje ove slike. Jedno Raspelo od drva. Šest svijećnjaka od mjedi. Jedna predočnica (*Sa-*

cro Convivio). Dvanaest palma s četiri vaze od bojadisanoga drva. Četiri oltarnika od domaćega platna ukrašena čipkom. Jedan predoltarnik od drva s četiri obloge; jedna od kože, dvije od crvene svile, četvrta od sukna. Dva jastuka od kože. Dva kaleža, jedan sav od srebra, drugi dijelom od srebra s postoljem od pozlaćene kovine. Tri palme od pozlaćenoga srebra.⁷² Tri palete. Deset purifikatorija od domaćega platna. Četiri burse od svile; jedna crvena, bijela, modra i zelena. Tri korporala od domaćega platna obrubljena čipkom. Deset pokrivala kaleža; jedno zeleno od obične svile; jedno modro od svile s cvjetnim uzorkom; tri bijela; jedno od bijele koprene; drugo od platna s vezom; treće isto od platna s vezom na kutovima; jedno od grebene svile; dva crvena od svile, jedno odrpano, drugo s prugama od različitih cvjetova. Osam misnica; dvije crvene, jedna od svile koja ima na bijeloj površini razne cvjetove; druga za oblačenje dok traje, jednostavna; dvije bijele, jedna od jednostavne svile, druga isto od svile koja ima na bijeloj površini razne cvjetove; jedna od svile s prugama u raznim bojama; jedna modra od svile s cvjetovima u bojama koje su spomenute (*con fiori di detto colori*); jedna zelena od svile; jedna crna za oblačenje dok traje. Tri albe od domaćega platna sa svojim amiktom i cingulom. Dva druga Raspela, jedno malo od srebra, drugo od drva. Tri kandila od mjedi. Jedna kadionica od mjedi, bez navikule i žličice. Jedna slika svetoga Antuna. Jedan pokretni oltar (*Altare portatile*) sa slikom Blažene Djevice s Djetetom koja je ukrašena dvjema krunama od srebra i jednom krunom iznad glave Djeteta. Dva ormara za čuvanje bogoslužnoga ruha. Jedan štionik s tri pokrivala (*Tavaglie*) od domaćega platna. Jedna kutija (*Cassetta*) za vosak. Dva zvona; jedno malo, prenosivo; drugo na zvoniku. Dvije klupe s klecalom. Jedna kutija za milostinju.

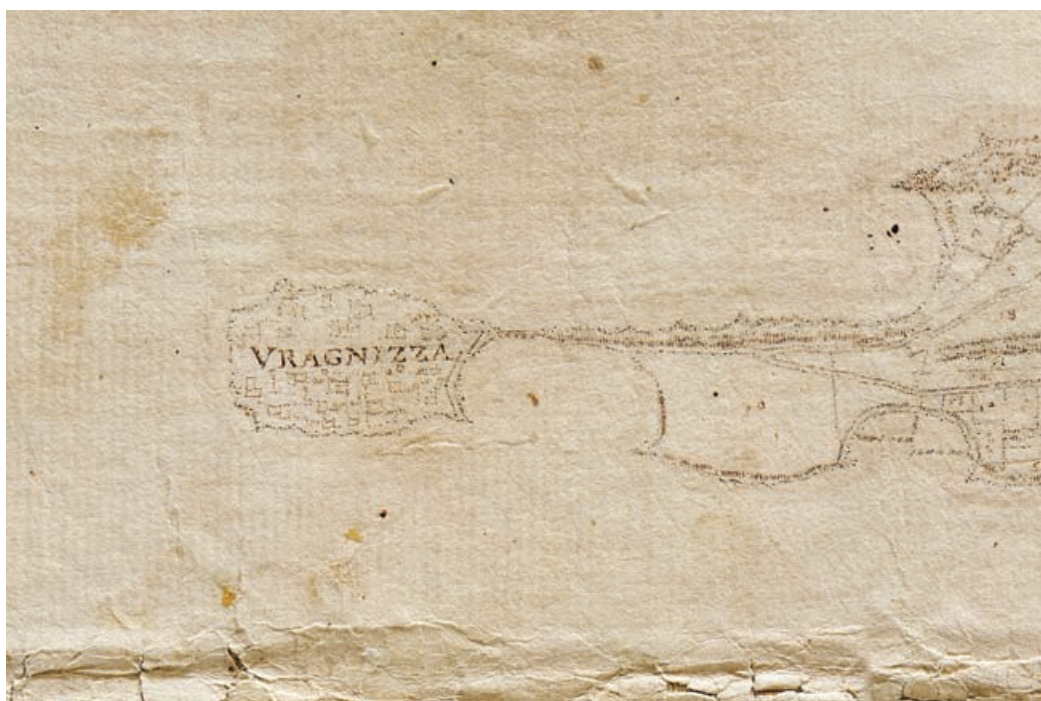
Odluke za crkvu Blažene Djevice od Otoka u Solinu.

1. dobiti natrag zemlju koju su prisvojila braća Petković, kako je opisano na stranici 68 rukopisa ovoga pohoda, a također i kulu ili kuću koju su spomenuti Petkovići otuđili.
2. zemlje u vlasništvu Crkve ne dati u zakup, nego ih obrađivati, kao i do sada, na trošak same Crkve.
3. kutiji za milodare dodati drugi ključ koji će držati poštovani župnici Vranjica, a u tu kutiju staviti knjigu u kojoj će, od slučaja do slučaja, biti upisano koliko je novca uzeto i za što je potrošen.
4. pribaviti za oltar dvije predočnice: *Lavabo* i *In principio*.
5. napraviti tri stupića koja nedostaju na pjevalištu (*Coro*). Spisi pohoda nadbiskupa Cupillija župi u Vranjicu završavaju ovom petom odlukom.

72 Riječ u izvorniku »Pallette« bila je pogrešno napisana, pa je prvo slovo »k« precrtano crticama, a slova »ett« zamrljana tako da sliče na »m«. Time je stvorena riječ »Palmex«, a to je prava riječ za ovaj predmet, jer paleta ne može biti od pozlaćenoga srebra nego od platna.

Slika 5
Giorgio (Zorzi) Calergi, Disegno del territorio di Clissa, broj 2076 Sveti Nikola i broj 2077 Sveti Mihael [zapadno od broja 390]

Slika 6
Giorgio (Zorzi) Calergi, Disegno del territorio di Clissa, broj 2078 Sveti Martin [iznad slova ZA]

Ovo su spisi svih nadbiskupskih pohoda župi Vranjicu do godine 1764., koje sam uspio prepoznati u Nadbiskupskome arhivu. Neki su spisi dosta nečitljivi i neuredno prate bilješkom na rubu stranice onaj sadržaj koji je na njoj, a te rubne naznake su mi bile jedino kazalo. Možda će pomno čitanje svake arhivske knjige pokazati spis nekoga pohoda koji je meni promakao. To bi ponajprije moglo biti u veoma neurednim spisima pohoda nadbiskupa Kačića. On je 3. lipnja 1731., u nedjelju, napisao svim župnicima najavu svoga pohoda: »Buduchi Mi poceli s pomochiu Boxjom nascu parvu opchienu vixitu, naredismo dochi u Vragnič u dossasnu nedigliu bitchie nà 10 onoga.«⁷³ U spisima pohoda nisam našao zapis o župi Vranjicu. Ivan Grubišić mi je iz svojih proučavanja dao podatak iz matične knjige rođenih.⁷⁴ U njoj je, s nadnevkom 9. svibnja 1734., na drugu nedjelju poslije Uskrsa, podatak o pohodu nadbiskupa Antuna Kačića (*Antonij Kadčich Archiepiscopi*), a zapisao ga je Andrija Ivanišević (*Andreas Joannitus*).⁷⁵

U spisima pohoda nisam našao pohode nadbiskupa Bizze, ali sam od Ivana Grubišića dobio podatke o njima, a sam ih je nadbiskup potpisao u raznim matičnim knjigama u Vranjicu. Svoj potpis je četiri puta stavio na potvrdu o uvidu u matičnu knjigu, a tu je potvrdu pisao pisar, a dva puta je pisar samo napisao potvrdu, bez nadbiskupova potpisa. Prvi je put nadbiskup potpisao potvrdu 20. srpnja 1748., u subotu, u matičnoj knjizi krštenih⁷⁶ i u matičnoj knjizi umrlih.⁷⁷ Drugi put, u srijedu, 23. ožujka 1751., u knjigu krštenih potvrdu je upisao Ivan Kandido,⁷⁸ a u četvrtak, 24. ožujka 1751. to je ponovio u knjizi umrlih.⁷⁹ Treći pohod je opet potpisao nadbiskup, a to je bilo u subotu, 4. svibnja 1754., u knjizi krštenih⁸⁰ i u knjizi umrlih.⁸¹

Osobe spomenute u župi Vranjicu

U spisima nadbiskupskih pohoda župi Vranjicu ostalo je zapisano tridesetdevet imena osoba i tri imena roda, a među ta imena ne ubrajam imena pohoditelja. Toliko bogatstvo, nasuprot tri imena u Mravincima i niti jednoga u Kučinama, potaklo me je na sastavljanje izdvojenoga

popisa. U njemu sam dao onoliko podataka o pojedino-me imenu, koliko to dopušta sadašnja razina proučavanja matičnih knjiga i katastra iz godina 1672. i 1675. Ta razina je dosegnuta u manjem broju tiskanih proučavanja Ivana Grubišića i u većem broju podataka u rukopisu što ga zajedno pripremamo za neko buduće tiskanje. U popisu je iza broja [1] podatak iz spisa pohoda, a iza broja [2] podatak iz matičnih knjiga i katastra. Nekoliko imena nema toga podatka (Albanese, Crniević, Čalići, Marki, Lucija Mikelić, Petkovići, Magdalena Vrgoč).

Albanese, Ivan; [1] prije 1718. svjedok oporuke.

Benzon, Ivan; [1] 1718. svećenik u dobi od 27 godina; [2] kršten 25. studenoga 1691., sin Antona Bencuna i njegove žene Dorotije, prvi put upisan kao kum (don Ivan Belcun) 16. veljače 1716., prvi put krsti 8. travnja 1725., misa u Splitu za njega pokojnoga 12. siječnja 1734.

Benzon (rod u Vranjicu); [1] 1718. drži zemlju iz zaklade; [2] u ovome su vremenu živjela braća Antona (16. travnja 1670. – oko 1721.) i Petar (11. studenoga 1674. – [oporučka] 21. travnja 1745.), sinovi Ivana Krstitelja Bencuna.

Bubić, Kata; [1] prije 1718. svjedokinja oporuke; [2] žena Nikole Bubića, rođena oko 1650., umrla 7. siječnja 1744. u dobi od oko sto godina; imali su petero djece, rođene od 1690. do 1698.

Bubić, Uršula; [1] 1718. tetka ostavitelja Ivana Mikelića; [2] kći Jure Bubića i njegove žene Jeline, rođena 11. travnja 1667., nije se udavala, umrla prije 1742.; imala je sestru Margaritu, rođenu 22. ožujka 1665., ženu Grgura Mikelića, oca Ivana Mikelića.

Burić, Bartolomej; [1] 1697. klerik; 1718. svećenik u dobi od 39 godina; [2] rođen 27. kolovoza 1679., sin Marka Burića i njegove žene Mandaline, prvi put krsti 15. ožujka 1705., uz dopuštenje župnika Ivana Dražića; obrede krštenja obavlja sve do 1713.; prvi put obavlja službu župnika⁸² od 21. siječnja 1714. do 19. studenoga 1715.; poslije župnika Grgura Karavidovića, od 8. travnja 1742. obavlja bogoslužje, zajedno s kapelanom u Solinu Pavom Živalićem, do 2. lipnja 1742., kada župnikom postaje Marko Pavić; drugi put župnik od 23. siječnja 1746. do 19. siječ-

73 L. Katić 1938.

74 Split, Državni arhiv, MK 145 (1699. – 1765.).

75 Kanonik 1751., umro 1766. (I. Ostojić 1975, str. 296).

76 Split, Državni arhiv, MK 145 (1699. – 1765.).

77 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 8 (1742. – 1803.).

78 Split, Državni arhiv, MK 145 (1699. – 1765.).

79 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 8 (1742. – 1803.).

80 Split, Državni arhiv, MK 145 (1699. – 1765.).

81 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 8 (1742. – 1803.).

82 U ovome popisu nadnevcu župnikovanja u Vranjicu nisu stvaran početak i kraj župničke službe, nego prvi i posljednji nadnevak župnikova upisa u matične knjige.

nja 1749.; umro 13. veljače 1753., pokopan je »u Svetome Martinu u Vranjicu u greb redovnički prid veliki oltar«.

Crniević, Petar; [1] 1718. drži zemlju iz zaklade.

Čalić, Ivan; sinovac svećenika Nikole; [1] 1718. obveznik dara župniku.

Čalić, Nikola; [1] 1682. svećenik, glagoljaš.

Dorothea (Baba); [1] 1718. pokojnica, ostaviteljica zaklade; [2] u dodjeli zemlje, u godini 1672., nabrojena pod brojem 15 ima čestice broj 20 (3,8 vretena) i 430 (7,48 vretena), ukupno 10,56 vretena; nema podatka o njezinu rođenju, kuma prvi put 13. studenoga 1678., a posljednji put 21. studenoga 1688.

Draško, Jakov; [1] 1718. obrađuje crkvenu zemlju; [2] rođen 3. travnja 1679., sin Matija Draškovića i njegove žene Matije; Jakov i njegova prva žena Jelina dobili su prvo dijete 6. prosinca 1701., drugo dijete 13. veljače 1703.; poslije smrti prve žene, s drugom ženom Mandom ima prvo dijete 1. srpnja 1708., drugo dijete 4. svibnja 1712.; nakon smrti druge žene, s trećom ženom Matijom ima devetero djece, prvo je rođeno 18. prosinca 1718., a posljednje 8. travnja 1742.; Jakov je umro 3. srpnja 1742.

Dražić, Ivan; [1] 1718. svećenik u Varošu Klisu, u dobi od 51 godine; [2] rođen oko 1667., sin Tadije Dražića i njegove žene Margarite; otac mu umire 1670., pa je na popisu iz godine 1672. u dodjeli zemlje na broju 49 njegova majka Margarita s obitelji od pet članova i ona ima četiri čestice ukupne površine 25,132 vretena; župnik u Vranjicu od 30. travnja 1702. do 2. studenoga 1711.; umro 25. svibnja 1753. »gospodin don Ivan Dražić aliti Kroče pokopan u Vranjicu u Svetom Martinu prid križev oltar u popovski greb«.

Grubić, Šimun; [1] 1697. klerik; 1718. svećenik u dobi od 40 godina, župnik; [2] rođen 13. studenoga 1678., sin Jakova Grubića i njegove žene Jakovice; đakon u Vranjicu 14. studenoga 1701., svećenik koji krsti u Vranjicu od 28. listopada 1703. do 7. kolovoza 1708.; župnik u župama Kamenu i Mravincima od 1704. (1. svibnja 1711. je već sedam godina župnik), započeo pisati matične knjige 1715. (u knjizi krštenih: *Ad Maiorem Dei Gloriam anno Domini 1715 Liber baptizatorum curato Don Simon Grubich fece fare*;⁸³ župnik u Vranjicu od 27. siječnja 1716. do 28. prosinca 1738., misa u Splitu za njega pokojnoga 25. kolovoza 1740.

Japirković, Antun; [1] 1718. dužnik po zakladi svoga strica Nikole; [2] rođen 9. travnja 1684., sin Pavla Japirka i njegove žene Mande; nema podatka kada je umro.

Japirković, Ilija; [1] 1718. obrađuje crkvenu zemlju; [2] rođen 16. siječnja 1675., sin Stipana Japirka i njegove žene Ane, umro 1. ožujka 1758.

Japirković, Nikola; [1] 1718. pokojnik, ostavitelj zaklade; [2] rođen oko 1645.; vjenčanje 31. kolovoza 1676., žena Jelina; kum je 26. rujna 1712.

Japirković, Šimun; [1] 1718. dužnik po zakladi svoga strica Nikole; [2] rođen 27. listopada 1693., sin Boška Japirka i njegove žene Lucije, umro 31. svibnja 1763. i pokopan u crkvi Blažene Gospe u Solinu.

Jelić, Grgur; [1] 1718. drži zemlju iz zaklade; [2] rođen oko 1650., žena Cvita, prvo dijete 22. srpnja 1683., a posljednje 24. kolovoza 1700.; umro prije 1742.

Jelić, Ivan; [1] 1718. drži zemlju iz zaklade; [2] rođen 22. kolovoza 1675., sin Jakova Jelića i njegove žene Tomice; kum je 13. siječnja 1709. do 24. travnja 1722.; nema podatka kad je umro, vjerojatno prije 1742.

Jelić, Jakov; [1] prije 1718. osiguravatelj zajma, a zajam je poslije bio ostavina; [2] rođen oko 1640., žena Tomica, prvo dijete 1. veljače 1665., posljednje dijete 18. siječnja 1693.; u kolovozu 1680. župan Bratovštine Gospe od Otočca (*Giacomo Gelich Zuppano della Scuola della Beata Vergine di Salona*);⁸⁴ umro prije 1718.

Jelić, Marko; [1] 1718. obrađuje crkvenu zemlju; 1718. drži dvije zemlje iz zaklade; [2] rođen oko 1682., sin Antona Jelića i njegove žene Dorotije; kum je 20. srpnja 1707., žena Oršula; prvo dijete 27. rujna 1716., a posljednje 12. svibnja 1729.; umro prije 1742.

Jelić, Šimun; [1] 1718. pokojnik, ostavitelj zaklade; [2] rođen oko 1635.; u dodjeli zemlje, godine 1672., na broju 84 s obitelji od četiri člana ima pet čestica (broj 41, 452 u predjelu Vrbici, 438 u predjelu Vrbici, 339 i 582) ukupne površine 20,3 vretena; umro prije 1718.

Klaković, Bože; [1] 1718. drži crkvenu zemlju; [2] rođen 7. lipnja 1670., sin Stipana Kljakovića Gašpića i njegove žene Dorotije; prva je Božina žena Dorotija, druga Anica, treća Mara; prvo dijete 21. studenoga 1700., a posljednje 7. prosinca 1731.; umro prije 1742.

Lalić, Nikola; [1] 1697. svećenik, župnik; 1718. svećenik u dobi od 80 godina; [2] rođen oko 1638., prvi put krsti kao svećenik 24. veljače 1671.; kao kapelan u Vranjicu prvi put upisan 18. veljače 1674.; župnik od 13. siječnja 1675. do 13. travnja 1702.; podžupnik od 20. travnja 1702. do 25. rujna 1709.; umro prije 1742.

83 B. Zelić-Bučan 1997, str. 42. Šteta je što je u ovome svome djelu, uz mnoge površnosti, zaboravila naznačiti nadnevak Grubićeva prvoga i posljednjega upisa, a u splitskome je Državnom arhivu dugo godina popisivala matične knjige i napisala priručnik o čitanju bosančice.

84 A. Duplančić 1999, str. 11, bilj. 22.

Marki (splitski plemići); [1] 1718. sudionici prekršaja nad zakladom Ivana Petkovića.

Matasović, Antun; [1] 1718. svećenik u Kaštel Lukšiću, u dobi od 70 godina; [2] rođen oko 1648.; u dodjeli zemlje, godine 1672., na broju 2 bez obitelji ima jednu česticu (broj 538, kod Paraća) površine 9,36 vretena; prvo krštenje u Vranjicu 7. veljače 1700., a posljednje 1. veljače 1701.; umro prije 1742.

Mikelić, Ivan; [1] umro 4. svibnja 1718., ostavitelj zaklade koja još nije ostvarena [2] rođen 6. siječnja 1682., sin Grgura Mikelića i njegove žene Margarite Bubić; kum: 21. prosinca 1710., 5. i 18. travnja 1713., 3. ožujka 1716.

Mikelić, Lucija; [1] 1718. žena ostavitelja Ivana Mikelića Parać, Toma; [1] 1718. obrađuje crkvenu zemlju; [2] rođen 13. rujna 1691., sin Tome Paraća i njegove žene Jeline; prva žena Ivanica rodila je 5. svibnja 1712. kćer Mandu, druga žena Anđelija rodila je osmero djece, umrla je 5. lipnja 1742., treća žena Mikela rodila je sina Ivana (26. kolovoza 1745. – 9. rujna 1746.); Toma je umro 15. veljače 1750.

Petković, Ivan; svećenik; [1] 1718. pokojnik, ostavitelj zaklade.

Petković, Toma; [1] 1718. svećenik u Tisnome, sudionik prekršaja nad zakladom Ivana Petkovića.

Petkovići (braća); [1] 1718. sudionici prekršaja nad zakladom svoga strica Ivana.

Pletikosić, Jakov; [1] 1718. obrađuje crkvenu zemlju; 1718. iskazao očevu oporučnu namjeru; [2] rođen 18. veljače 1674., sin Šimuna i njegove žene Jeline; Jakov i njegova žena Ivanica prvo su dijete dobili 18. srpnja 1700., a posljednje 10. kolovoza 1721.; umro prije 1742.

Podrug, Jakov; [1] 1718. pokojnik, ostavitelj zaklade; [2] rođen 19. srpnja 1655., sin Ivana i njegove žene Ane; prvi put upisan kao kum 8. veljače 1678., a posljednji 18. siječnja 1693.

Poljak, Stjepan; [1] 1718. pokojnik, vjerojatni oporučitelj, ali oporuka nije nađena; [2] rođen oko 1640.; u dodjeli zemlje, godine 1672., na broju 75 s obitelji od dva člana ima dvije čestice (broj 10 i 163) ukupne površine 10,1 vretena; prvi put upisan kao kum 10. studenoga 1664., a posljednji 29. srpnja 1669.

Poljaković, Antun; [1] 1682. đakon, glagoljaš; 1718. (Antun Poljak) svećenik u dobi od 56 godina; [2] rođen oko 1662.; u dodjeli zemlje, godine 1672., na broju 8 bez obitelji ima jednu česticu (broj 253, u naselju Poljaci) površine 15,1 vretena; svećenik u Lukšiću; prvi put krsti u Vranjicu

26. studenoga 1685., potom više puta do 7. prosinca 1711.; upis 7. prosinca 1688.: »karsti Katu Turkinju, koju uze don Antun ranit (...) don Nikola Lalić kurat u Vranjicu«⁸⁵ župnik u Vranjicu od 3. siječnja 1712. do 21. siječnja 1714.; misa u Splitu za njega pokojnoga 24. travnja 1725.

Saraginov, Vid; [1] 1718. pokojnik, ostavitelj zaklade; [2] u dodjeli zemlje, godine 1672., na broju 88 bez naznake članova obitelji, pa je vjerojatno bio zaslužna osoba koja možda i nije stanovala u Solinu, jer nije upisan u matične knjige, ima četiri čestice (broj 551, 373, 240 i 553) ukupne površine 15,7 vretena.

Stanović, Petar; [1] 1718. obrađuje crkvenu zemlju; [2] rođen 15. travnja 1675., sin Vicka i njegove žene Jeline; Vicko Stanović u dodjeli zemlje, godine 1672., na broju 86 s obitelji od četiri člana ima četiri čestice ukupne površine 20,16 vretena; Petar je prvi put upisan kao kum 3. listopada 1700., a posljednji 24. rujna 1718.; Petru i njegovoj ženi Ivanici rodila se 28. ožujka 1701. kći Jelina; umro prije 1742.

Vrgoč, Grgur; [1] 1718. obrađuje crkvenu zemlju; 1718. (Grgur Vrgočev) iskazao oporuku svoje žene Magdalene; [2] rođen 18. ožujka 1666., sin Ivana Vrgočevića i njegove žene Lucije; Grgur i prva žena Jakovica dobili su prvo dijete 29. prosinca 1701., a druga žena Kata rodila je troje djece, prvo 22. studenoga 1704., a posljednje 17. studenoga 1708.; umro prije 1742.

Vrgoč (Vrgočev), Magdalena; [1] 1718. pokojnica, ostaviteljica zaklade.

Žižić, Grgur; [1] 1718. drži zemlju iz zaklade; [2] rođen 6. prosinca 1677., sin Pavla Žižića i njegove žene Klare; Grgur i prva žena Tomica dobili su prvo dijete 2. siječnja 1707., druga žena Matija rodila je četvero djece, prvo 1. prosinca 1709., a četvrto 1. studenoga 1716.; treća žena Kata rodila je petero djece, prvo 1. studenoga 1720., a peto 16. lipnja 1729.; sin Vid, rođen 1729., nastavlja rod i granu Žižića zvanu Vidovi, ostale dvije grane su Dujmovi i Zagorušići; žena Kata umrla 9. svibnja 1743. u pedesetpetoj godini; Grgur je umro prije 1742.

Nadbiskupski pohodi župi Mravincima

Najstariji sačuvani spis nadbiskupskoga pohoda župi Mravincima je spis pohoda nadbiskupa Cupillija od 1. svibnja 1711. Sačuvan je u obliku zabilješke pisane talijanski i u konačnome obliku pisanom latinski. Zabilješka ima ovaj sadržaj.⁸⁶ Prvi dan svibnja 1711., Mravince (*Mrauzinza*). Crkva s naslovnikom svetim Ivanom Krstiteljem, a tu

85 L. Katić 1953, str. 97: »krstih Katu Turkinju koju uze Don Antun hraniti«. Katić ne piše tko je Don Antun.

86 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 64, list 28r.

Slika 7
Giorgio (Zorzi) Calergi, Disegno del territorio di Clissa, broj 2080 Sveti Ivan Krstitelj

Slika 8
Giorgio (Zorzi) Calergi, Disegno del territorio di Clissa, broj 2081 Sveti Luka

je groblje pokojnih (*Semitorio di Morti*). Na ormar bravu. Voštano platno na oltarni kamen. Tri predočnice (*Le tre tabelle*): *Secretarum*, *Convivium Sacrum* i *Lavabo*. Na krstionicu lokot i jedno pokrivalo, a krsnu vodu uzeti u Gradu, u Krstionici. Bratima Svetoga Ivana Krstitelja šesnaest je na broju, ni Crkva ni bratimi nemaju dobra. Križ iznad krova crkve. Podignuti zid groblja.

Konačni spis pohoda⁸⁷ počinje nadnevkom: Petak, prvi dan svibnja 1711., ujutro. Nadbiskup je otišao iz Splita, a u pratnji su mu: prvostolni kanonici; poštovani don Ivan Marušić, misionar i nadbiskupov koadjutor;⁸⁸ četiri člana nadbiskupove obitelji. Putovali su na konjima koje je poslao poštovani župnik crkve svetoga Mihaela sela po domaću zvana Kamen i župnik Svetoga Ivana Krstitelja mjesta Mravinaca. Kada je došao u spomenuto selo Kamen, stanovnici su ga dočekali počastima, po običaju mjesta. Nadbiskup je odmah u pratnji spomenutoga župnika i svoga koadjutora odjašao u sužupnu crkvu (*Ecclesiam comparochialem*) svetoga Ivana Krstitelja u Mravincima. Kada je ušao u crkvu, svečano je blagoslovio narod i dao odrješenje pokojnima u crkvi i nad seoskim grobljem, te je pohodio tu crkvu i odlučio, kako slijedi: 1. željeznu bravu s ključem staviti na ormar. 2. oltarni kamen (*Lapis Sacratu Altaris*) prekriti voštanim platnom (*tella cerata*). 3. pribaviti predočnice: *Secretarum*, *Lavabo* i *Evangelje In principio*. 4. krstionicu prekriti pokrivalom (*conopeo*), zatvoriti okruglom željeznom bravom bez lokota (*globulata ferrea sera, sine luchetto*). 5. blagoslovljenu vodu za krštenje uzeti u Krstionici prvostolne crkve. 6. podignuti zid oko groblja.

U spomenutoj je Crkvi utemeljena Bratovština s naslovnikom svetim Ivanom Krstiteljem. Ona ima šesnaest bratima. Ni Crkva ni Bratovština nemaju nepokretna dobra (*bona stabilia*). Iznad krova crkve vidio je Križ.

Kada je nadbiskup došao iz Kamena u Žrnovnicu, ušao je najprije u crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije. Već je bio konac dana, pa je pošao u župnu kuću i tu je, poslije večere, pristupio ispitu poštovanoga don Šimuna Grubića, župnika Kamena i Mravinaca. Sastavljen je spis o tome ispi-

tu, koji ima ovaj sadržaj. Prvoga dana svibnja 1711. Poštovani je don Šimun Grubić, župnik gore spomenutih mjesta, u sadašnjem pohodu ispitan o nadbiskupskim uvjetima i pravima koja su mu dana. Upitan, odgovorio je:⁸⁹ crkva u Kamenu s naslovnikom svetim Mihaelom arhanđelom slavi blagdan s osminom na dan Posvećenja (*dedicatione*) toga sveca.⁹⁰ Upitan, odgovorio je: traje sedma godina od kada sam župnik u ovim dvama mjestima, a izabrao me je monsinjor Cosmi, nadbiskup Splita, blažene uspomene; također me je izabrao ovaj narod, a oni svake godine potvrđuju moj izbor koji potom osnaži potvrda Nadbiskupske kurije, svake godine na isti način. Upitan, odgovorio je: ne znam je li crkva svetoga Mihaela arhanđela posvećena, nisam našao znak, nema uspomene; inače je veliki oltar čitav posvećen. Upitan, odgovorio je: spomenuti veliki oltar ima naslovnika svetoga Mihaela arhanđela, naslovnika crkve; mali oltar ima naslovnika Uznesenje Blažene Djevice Marije. Upitan, odgovorio je: veliki oltar ima Bratovštinu svetoga Mihaela, a bratima je na broj (*Confrati sono in numero ...*);⁹¹ bratimi nemaju posebno ruho. Upitan, odgovorio je: ne znam je li ovu Bratovštinu utemeljila ovlaštena vlast, a ne znam ni kojoj je bratovštini u Rimu pridružena, niti ima li posebne oproste; postoji, međutim, breve oprosta za sve koji pohode crkvu svetoga Mihaela na dan njegova blagdana; breve ima nadnevak 26. ožujka 1706. i trajanje od sedam godina, a taj breve stvarno postoji, jer se na njegovu završetku čita potvrda i pravo na objavu.

Drugi, po vremenskome slijedu, sačuvani spis nadbiskupskoga pohoda župi Mravincima je spis pohoda nadbiskupa Bizze od 18. do 20. travnja 1750. Sačuvan je u konačnome obliku pisanom talijanski.⁹² Dne 18. travnja 1750., subota; Mravince (*Adi 18. Aprile 1750. Mravuinze*). Nadbiskup je htio usavršiti i okončati (*perfezionare, e chiudere*) svoj prvi pohod, pa je poslao okružno pismo u sela Mravince, Kučine, Kamen i Stobreč. Tako su danas, poslije objeda, došli seljani Mravinaca s konjima, onima za prtljagu i onima za jahanje. Odlazak je bio u dvadeset sati,⁹³ poslije molitve u prvostolnoj crkvi. U nadbiskupovoj su

87 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 61, list 36v-37r, 38v-39r (rukopisni brojevi; knjiga je označena i brojevima utisnutim pečatom za brojeve, a stranice su također kao listovi: 37v-38r, 39v-40r).

88 Rođen oko 1676., kanonik 1729., arhiepzbiter 1732., umro 1740. u dobi od šezdesetčetiri godine (I. Ostojić 1975, str. 214).

89 Svi su odgovori zapisani na talijanskome.

90 To je dan 29. rujna, a po predaji je toga dana godine 493. bilo posvećenje crke na Monte Garganu i treće ukazanje arhanđela Mihaela na tome mjestu.

91 Ova je rečenica ostala nedovršena.

92 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 78, list 140r-141r, 144r-145r.

93 Onodobno računanje vremena počinjalo je zalaskom Sunca u danu prije onoga koji je naznačen u onodobnome nadnevku, a završavalo poslije 24 sata, što znači poslijepodne onoga dana koji je naznačen u onodobnome nadnevku. Tako je svaki sat, kroz dva dana po sadašnjeme brojenju, imao svoj broj, različit od sadašnjega brojenja. U Splitu, u travnju, Sunce zalazi oko 20 sati po sadašnjem računanju. U osamnaestome je stoljeću dan 18. travnja počinjao oko pola sata poslije zalaza Sunca dana 17. travnja, dakle oko 20,30 sati. Tako je riječ: dvadeseti sat dana 18. travnja po prijašnjem računanju, značila oko petnaest sati 18. travnja po sadašnjem računanju.

pratnji kanonici: don Didak Manola, arhiđakon i generalni vikar;⁹⁴ don Ivan Kandido, bilježnik;⁹⁵ don Andrija Meneghetti, kanonik,⁹⁶ a bili su i poštovani don Ivan Licini, župnik u Lučcu, i klerik Stjepan Sirišević. Došli su u dvadeset dva sata u Mravince. Dočekali su ih župnik don Ivan Matić, zvani Drnas, odjeven u albu sa štolom (*con Cotta, e Stola*), kao za ophod, što znači predvođeni Križem, te harambaša i alfir sela i mnogi seljani naoružani puškama. Kada su poljubili Križ, zapucale su puške i dana im je ponuda. Tada su u ophodu, dok je pjevan himan Tebe Boga hvalimo, otpraćeni do kuće koja je bila određena za njihov boravak. Nadbiskup je sljedećega jutra poslao odredbu župniku Klisa don Marku Paviću⁹⁷ da dođe olakšati drugim ispovjednicima. Toga je jutra, poslije nego su spomenuti supohoditelji slavili svetu misu, arhiđakon Manola propovijedao narodu tumačeći razlog ovoga svetoga pohoda, a kada je on završio četvorica ispovjednika su počela primati ispovjeđenike. Kada su završili, monsinjor nadbiskup je ušao, po Rimskom ceremonijalu (*Ceremoniale Romano*),⁹⁸ u župnu crkvu s naslovnikom svetom Ivanom Krstiteljem. Dao je odrješenje pokojnima, a kada je to završio, propovijedao je narodu pokazujući mu veliko bogatstvo blagodati koje će imati od ovoga svetoga pohoda, od onoga što se traži za postizanje oprosta, a to je prava i potpuna ispovijed. Potom je slavio svetu misu, a poslije je slavio svetu misu jedan od supohoditelja i on je podijelio svetu pričest (*dispensò il pane Angelico*; doslovno: anđeoski kruh),⁹⁹ a poslije svete pričesti nadbiskup je opet propovijedao tumačeći kako se daje zahvala poslije svete pričesti. Za ovo jutro dovršena je svaka služba, a nadbiskup, supohoditelji, dva ispovjednika i drugi u njegovoj pratnji otišli su objedovati u kuću svoga boravka. Poslije kratkoga poslijepodnevnog spavanja, nadbiskup je pošao u crkvu. Tu su poštovani ispovjednici slušali ispovjeđenike, a nadbiskup je propovijedao narodu poučavajući ga na koji će se način svatko pripremiti na dobru i svetu pričest, a isto je tako dao naputak za svetu potvrdu, na

koju je savjetovao više osoba. Pohodio je sveti krsni zdenac (*Sacro Fonte*) i dao odluku: 1. pribaviti vrč i u njemu držati blagoslovljenu vodu. 2. jedan vrčić (*Vn' ampula*) od kovine za krštavanje. 3. napraviti u krsnome zdencu držač (*solleretto*) i na njemu držati blagoslovljeno ulje. 4. neprikladna je vratnica krsnoga zdenca i valja je zatvoriti. Potom je pohodio oltar župne crkve i dao odluku: 5. pribaviti dva jastuka od kože. Pohodio je bogoslužne predmete i svaki je našao u dobrome izgledu i urednosti. Bio je kasni sat i za danas je završeno ispovijedanje, pa su nadbiskup, supohoditelji i drugi pošli u kuću svoga boravka.

Dana 20. travnja 1750. Mravince. Kada su jutros ustali, ispovjednici su pošli u župnu crkvu. Arhiđakon i vikar Manola slavio je svetu misu i propovijedao narodu s kakvom neuduznošću valja pristupiti presvetoj pričesti, a također je pričestio više osoba. Drugi su ispovjednici također slavili misu i ispovijedali (*s'impiegarono ad udire li penitenti*; doslovno: uposlili se slušanjem ispovjeđenika). U međuvremenu je u crkvu došao nadbiskup u prelatskome ruhu i propovijedao narodu, a kada je završeno ispovijedanje, slavio je svetu misu i podijelio svetu pričest (*Santissima Eucarestia*). Također je blagoslovio polja, a potom je podijelio potvrdu i tako dovršio pohod u Mravincima. Zatim je, sa svojom pratnjom, pošao objedovati, a u međuvremenu su došli oni iz Župe svetoga Mihaela u Kamenu s konjima za jahanje i za prtljagu. Kada je završen objed, poslana je sva prtljaga u Kamen, a okupio se narod Mravinaca s razvijenom zastavom i puškama. Nadbiskup, supohoditelji i drugi iz njegove pratnje su uzjašili i otišli u Kućine.

Dana 19. travnja 1750. Mravince. Saslušan je poštovani don Antun Matić,¹⁰⁰ župnik Crkve svetoga Ivana Krstitelja u Mravincima. On je, opomenut neka govori istinu, upitan: tko ga je izabrao za župnika?, odgovorio: izabrali su me seljani ovoga mjesta, a šesnaest sam godina stalno u ovoj svetoj službi uz svakogodišnju potvrdu mojih poglavara i svakogodišnji izbor seljana. Pitanje: koje su mu dužnosti? Odgovor: dijeljenje svetih sakramenata, poučava-

94 Rođen u Splitu 1695., kanonik 1727., arhiđakon 1727., biskup u Trogiru 1755., umro 1765. (I. Ostojić 1975, str. 193).

95 Rođen oko 1699., kanonik 1732., arhiepiskop 1769. (u dobi od sedamdeset godina), umro 1784. (I. Ostojić 1975, str. 215).

96 Kanonik 1736., umro 1778. (I. Ostojić 1975, str. 293).

97 Župnik u Vranjicu, zapisan u matičnim knjigama od 2. lipnja 1742. do 16. siječnja 1746.

98 Knjiga sadrži bogoslužna pravila za biskupe, a službeni joj je naslov *Caeremoniale Episcoporum*. Pravila je odredio papa Klement Osmi svojom bulom *Cum novissime Pontificale* (14. srpnja 1660.), a u doba ovoga pohoda vrijedila su pravila koja je uređio papa Benedikt Četrnaesti svojom bulom *Quam ardenti studio* (25. ožujka 1742.).

99 Pisar se nadahnio stihom svetoga Tome Akvinskoga: »Kruh anđeoski« (*Panis angelicus fit panis hominum*), početkom predzadnje kitice pjesme *Veselo svetkujmo* (*Sacris solemnibus*), koja je dio bogoslužja na Tijelovo.

100 U Mravincima su zabilježene samo tri osobe, pa za njih nisam izradio poseban popis, nego u bilješkama domećem ono što znam o njima. Benedikta Zelić-Bučan je napisala: »Don Anton Matić 1733-1751 'kurat crkve sv. Ivana sela Mravinaca'« (B. Zelić-Bučan 1997, str. 43). Drugu njezinu tvrdnju: »Jedan član ove obitelji, Don Anton Matić bio je u tri navrata župnik u Mravincima: 1716-1720, 1723-1730 i 1733-1751. god.« (B. Zelić-Bučan 1997, str. 52) može potvrditi samo istovjetnost rukopisa u matičnim knjigama.

nje vjeronauka (*fare la Dottrina*), propovijedanje narodu. Pitanje: ima li župnik još neke dužnosti u narodu i u Crkvi? Odgovor: župnik nema druge dužnosti, nego dati vino i ništa drugo kad Selo, po starome običaju, pripremi objed na dan svetoga Marka (25. travnja). Pitanje: ima li Crkva dohodak, u što je trošen; ima li zaklada (*lassidi*) i jesu li ostvarene? Odgovor: Župa ima šest vretena (5124 četvorna metra) zemlje u ovome mjestu i plaća nivel Prevedrome Duždu, a nešto malo zemlje ima u selu Kučinama; dohodak od ovih zemalja, i to veći, troši se na njihovu obradu, a od ostatka se pribavi nešto što treba za opremu crkve. Pitanje: što daje ova Župa? Odgovor: svaka osoba koja se smije ispovjediti dužna je doprinijeti jedan varičak (2,5 litara) pšenice i jedan varičak ječma, također i jedan hljepčić kruha (*Panetto*), kako za Uskrs, tako i za Božić, od one vrste brašna koju ima u kući. Pitanje: koliko je osoba u Župi? Odgovor: onih koji se smiju ispovjediti je stotinupetnaest, djece je četrdeset, a u tome su broju i osobe u Kučinama. Pitanje: koliko je sela u Župi? Odgovor: nema drugih mjesta; u Mravincima je šesnaest kuća; u Kučinama je petnaest kuća. Pitanje: poučava li vjeronauk i propovijeda u zapovjednim danima? Odgovor: u jesen poučavam vjeronauk svake nedjelje, a u vrijeme korizme poučavam svaki dan kada se vrate s paše; više nije dovoljna moja snaga u tumačenju evanđeoske riječi svakoga zapovjednoga blagdana. Pitanje: prikazuje li misnu Žrtvu točno po odredbi Općega sabora? Odgovor: o tome skrblim i ne potičem se na pronalaženje takvoga predbacivanja; ne prikazujem za narod izvan crkveno propisanoga dana. Pitanje: kako podjeljuje svete sakramente? Odgovor: uvijek podjeljujem svete sakramente u albi sa stolom. Pitanje: živi li u Župi koja osoba na javnu sablazan ili se ne ispovijeda? Odgovor: po milosti Božjoj, nema takve. Pitanje: gledom na sinodalne odredbe, jesu li obavljene odluke prijašnjega pohoda? Odgovor: nemam spoznaje ni o jednoj odluci prijašnjega pohoda koja nešto očekuje od moga poslanja, a obavljam ono što mi propisuju sinodalne odredbe. Na koncu je latinski napisano: s ovime je dovršeno.

Dana 20. travnja 1750. Mravince. Saslušan je poštovan Andrija Sovančić,¹⁰¹ prokurator Crkve svetoga Ivana Krstitelja u selu Mravincima. On je, opomenut neka govori istinu, upitan: tko ga je izabrao za prokuratora i kada?, odgovorio: izabralo me je Selo, prije Bogojavljenja (6. siječnja). Pitanje: koliko je vremena u ovoj službi? Od-

govor: sljedećega blagdana Bogojavljenja bit će godina dana služenja, a tada će biti izabran jedan novi prokurator. Pitanje: koji mu je posao? Odgovor: paziti na probitak Crkve i pribaviti što je u njoj potrebno. Pitanje: ima li Crkva zemlje i kakav je od nje dobitak te u što se dohodak troši? Odgovor: ovdje je u selu sedam ili osam vretena (5978 ili 6832 četvorna metra) zemlje, a od nje je plaćen nivel Prevedrome Duždu; zatim je komadić zemlje u Kučinama, od oko četiri vretena, i od nje je dana desetina također Prevedrome Duždu; ove zemlje se obrađuju od svoga preostalog dohotka, a ono što ostane, potroši se za ono što se Crkvi pribavlja. Pitanje: ima li Crkva ostavštine, od kada i koliko? Odgovor: Crkva ima zajma od dvadeset reala, kako je popisano u knjizi, a to je iznos u potražnji od prije mnogo godina. Pitanje: kako se župnik ponaša, poučava li vjeronauk, je li propovijeda i s kime stanuje? Odgovor: ponaša se hvalevrijedno, točno ispunja svoje zadaće, stalno boravi u selu, u bratimskoj kući (*in Casa de'Confrati*), stanuje sam, iako u selu ima vlastitu kuću u kojoj stanuju njegovi ukućani. Pitanje: nastoji li župnik trgovati ili lihvariti ili dati nešto na kamatu? Odgovor: po savjesti to ne mogu reći, jer on živi posvema primjereno, ni na koji način ne znam kako nešto trži ili kako priskrbi ni hranu niti nešto drugo. Pitanje: sjeća li se nekoga tko je umro bez svetih sakramenata zbog župnikova nemara? Odgovor: hvala Bogu i župnikovoj budnosti, toga se ne sjećam od prije mnogo godina, jer nitko nije umro bez svetih sakramenata, a župnik je u svako doba pripravan na obavijest. Pitanje: hoće li još što reći ili se sjetiti još nečega? Odgovor: nemam što dometnuti. Na koncu je latinski napisano: općenito je valjano odgovorio, pa je otpušten.

Nadbiskupski pohodi župi Kučinama

Najstariji sačuvani spis nadbiskupskoga pohoda župi Kučinama je spis pohoda nadbiskupa Cupillija od 1. svibnja 1711. Sačuvan je u obliku zabilješke pisane talijanski.¹⁰² Dana prvoga svibnja 1711., Kučine (*Cucine*). Crkva s naslovnikom svetim Lukom. Ograditi groblje. U krstionici: lokot i pokrivalo. Pod crkve izravnati. Četiri kandila, iznad crkve Križ. Iznad vrata crkve:

Chiesus 1467

M. N. O. R. S. :B: hoc opus fuit D. P. Julij

101 U Mravincima su zabilježene samo tri osobe, pa za njih nisam izradio poseban popis, nego u bilješkama domećem ono što znam o njima. Benedikta Zelić-Bučan je napisala: »U Arhivu splitske nadbiskupije sačuvan je izvještaj o stanju duša 1725. (...) Tu je na jednoj stranici papira popis glava obitelji s naznakom broja članova obitelji, muških, ženskih te djece muške i ženske posebno (...) Sovićanin, Andrija: muš. 1, žen. 1« (B. Zelić-Bučan 1997, str. 46).

102 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 64, list 28r-28v.

Konačni spis pohoda, pisan latinski,¹⁰³ neposredni je nastavak opisa pohoda u Mravincima. Potom je nadbiskup došao do oltara crkve mjesta Kučine, s naslovnikom svetim Lukom evanđelistom. Kada je ušao, svečano je blagoslovio narod kao i pokojne u crkvi i nad grobljem, a zatim je pohodio tu crkvu i odlučio, kako slijedi: 1. krstionicu prekriti pokrivalom i zatvoriti okruglom željeznom bravom bez lokota. 2. izravnati pod crkve. 3. groblje ograditi zidom.

U spomenutoj crkvi su četiri kandila i Križ iznad crkve. Iznad jedinih vrata vide se urezane riječi:

Chiesus 1467

M. N. O. R. S. :B: hoc opus fuit D. P. Julij

Drugi, po vremenskome slijedu, sačuvani spis nadbiskupskoga pohoda župi Kučinama je spis pohoda nadbi-

skupa Bizze od 18. do 20. travnja 1750. Sačuvan je u konačnome obliku pisanom talijanski.¹⁰⁴ Nadbiskupov je pohod nastavak pohoda Mravincima, dana 20. travnja, u ponedjeljak. Kada je završen objed, poslana je sva prtljaga u Kamen, a okupio se narod Mravinaca s razvijenom zastavom i puškama. Nadbiskup, supohoditelji i drugi iz njegove pratnje su uzjašili i otišli u Kučine u pohod crkvi svetoga Luke koja je podložna Župi u Mravincima (*Soggetta alla Parochiale di Mravinze*). Nadbiskupa je narod na svojoj granici dočekaio pucnjevima pušaka. Kada je došao na mjesto crkve, pregledao je crkvu i njezinu opremu koju je našao u dobrome izgledu. Pregledao je krsni zdenac i odlučio: 1. urediti vratnice i zatvoriti ih. Poslije je dao odrješenje pokojnima, a kada je to završio, nastavio je putovanje u Kamen.

Literatura

- H. T. Bruns 1839, I; II. Hermann Theodor Bruns (priredio), *Canones apostolorum et conciliorum saeculorum IV. V. VI. VII. pars prior; pars altera*, Berlin 1839.
- A. Duplančić 1999 Arsen Duplančić, *Crkve kraljice Jelene u Solinu*, Split 1999.
- D. Farlati 1765 Daniele Farlati, *Illyrici Sacri tomus tertius*, Venezia 1765.
- M. Ivanišević 1989 Milan Ivanišević, *Liturgijski opisi oltara svetog Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 28, Split 1989, 33-50.
- M. Ivanišević 2008 Milan Ivanišević, *Prvi papa iz Dalmacije*, Salonitansko-splitska Crkva u prvom tisućljeću kršćanske povijesti, Split 2008, 169-196.
- M. Ivanišević 2009 Milan Ivanišević, *Izvori za prva desetljeća novoga Vranjica i Solina*, Tusculum 2, Solin 2009, 85-110.
- B. Jozić 2006 Branko Jozić, *Marko Antun de Dominis u sporu između Mletačke Republike i pape Pala V*, Marko Antun de Dominis splitski nadbiskup, teolog i fizičar, Split 2006, 119-133.
- L. Katić 1938 Lovre Katić, *Hrvatsko pismo nadbiskupa Antuna Kadčiča župnicima*, List Biskupije splitsko-makarske, LX, 3-5, Split 1938, 58.

103 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 61, list 37r (rukopisni brojevi; knjiga je označena i brojevima utisnutim pečatom za brojeve, a stranice su također kao listovi: 38r).

104 Split, Nadbiskupski arhiv, Splitska nadbiskupija, 78, list 141r.

- L. Katić <1950> Lovre Katić, *Topografske bilješke solinskoga polja*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, LII/1935-1949, Split <1950>, 79-96, tb. V.
- L. Katić 1953 Lovre Katić, *Naseljenje današnjeg Solina, Četiri priloga historiji grada Splita XVII i XVIII stoljeća*, Split 1953, 85-101.
- L. Katić 1955 Lovre Katić, *Zadužbine hrvatske kraljice Jelene na Otoku u Solinu*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 306, Zagreb 1955, 187-219.
- L. Katić 1957 Lovre Katić, *Prilike u splitskoj okolici poslije odlaska Turaka (Po bilješkama nadbiskupa Cupillija i Bizze 1709. – 1754.)*, Starine 47, Zagreb 1957, 237-277.
- D. Kečkemet 1984 Duško Kečkemet, *Prošlost Vranjica*, Vranjic kroz vjekove, Split 1984, 11-146.
- S. Kovačić 1996 Slavko Kovačić, *Kancelarija i arhivska građa Splitske nadbiskupije od 1506. do 1833. godine*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije 12, Split 1996, 301-326.
- S. Kovačić 2000 Slavko Kovačić, *Nadbiskup Stjepan Cosmi, osnivač splitskoga sjemeništa*, 300 obljetnica splitskoga sjemeništa i klasične gimnazije (1700. – 2000.), Split 2000, 85-99.
- S. Kovačić 2005 Slavko Kovačić, *Papinski pohoditelji dalmatinskih biskupija Augustin Valier, Mihovil Priuli, Oktavijan Garzadori i spisi njihovih vizitacija*, Spisi apostolskih vizitacija Hvarske biskupije iz godina 1579., 1602./1603. i 1624./1625, Roma 2005, 13-52.
- S. Kovačić 2006 Slavko Kovačić, *Marko Antun de Dominis na čelu Splitske crkve*, Marko Antun de Dominis splitski nadbiskup, teolog i fizičar, Split 2006, 41-79.
- U. Krizomali 1940 Urban Krizomali, *Grbovi splitskih nadpastira*, List Biskupije splitsko-makarske LXII, 11-12, Split 1940, 101-105.
- Š. Ljubić 1870 Šime Ljubić, *Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa Rabljanina*, Starine 2, Zagreb 1870, 1-260.
- M. Mikelić 2006 Marinko Mikelić, *Naslijeđe*, Split 2006.
- I. Ostojić 1971 Ivan Ostojić, *Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700 – 1970)*, Split 1971.
- I. Ostojić 1975 Ivan Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975.
- S. Pallavicino 1670 Sforza Pallavicino (preveo Giovanni Battista Giattino), *Vera Concilii Tridentini historia*, III, Antwerpen 1670.
- O. M. Paltrinieri 1829 Ottavio Maria Paltrinieri, *Notizie intorno alla vita di quattro arcivescovi di Spalato*, Roma 1829.
- N. Petricelli 2000 Nicola Petricelli (priredio Daniele Farlati, preveo Kažimir Lučin), *Stjepan Cosmi sedamdeset drugi splitski nadbiskup*, 300 obljetnica splitskoga sjemeništa i klasične gimnazije (1700. – 2000.), Split 2000, 31-48.
- P. Petrić 1987 Perislav Petrić, *Topografske bilješke splitskog polja*, Kulturna baština 17, Split 1987, 135-142.

- J. le Plat 1779 Josse le Plat (priredio), *Canones et decreta Sacrosancti Oecumenici et Generalis Concilii Tridentini*, Antwerpen 1779.
- I. Prijatelj-Pavičić 2006 Ivana Prijatelj-Pavičić, *Prilog poznavanju portreta Marka Antuna de Dominisa*, Marko Antun de Dominis splitski nadbiskup, teolog i fizičar, Split 2006, 355-389.
- K. Prijatelj 2000 Kruno Prijatelj, *Portreti Jurja Pavlovića (?) iz splitskoga Sjemeništa; Uklanjanje jednog upitnika*, 300 obljetnica splitskoga sjemeništa i klasične gimnazije (1700. – 2000.), Split 2000, 273-288.
- R. Tomić 2002 Radoslav Tomić, *Splitska slikarska baština. Splitski slikarski krug u doba mletačke vladavine*, Zagreb 2002.
- M. Vulić 1974 Miroslav Vulić, *Antun Kačić i njegovo »Boggoslovje dilloredno« (1729.)*, Roma 1974.
- B. Zelić-Bučan 1997 Benedikta Zelić-Bučan, *Od Kuka do Mravinaca. Predpovijest i povijest sela Mravince*, Split 1997.

Summary

Milan Ivanišević

The Archbishopric Visitations to the Parishes of Vranjic, Mravince and Kučine Before the Year 1764

Key words: Vranjic, Solin, Mravince, Kučine, archbishopric visitations to parishes (1682-1764)

Croatian translations of the documents related to the archbishopric visitations to the parishes of Vranjic, Mravince and Kučine, the only then parishes in the territory of the present day Solin town (today there are more), whereas Solin itself belonged to the Vranjic Parish. Preserved are the documents related to the visitations of 10 June 1682 (Vranjic), 1 May 1711 (Mravince and Kučine), 21, 22 and 23 May 1718 (Vranjic), and 18, 19 and 20 April 1750 (Mravince and Kučine). Added is the list of the archbishops of Split of the time (1566-1764), and geodesic plans of eight churches made in June 1675, under the control of Giorgio (Zorzi) Calergi.